

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет соціальних наук
(повне найменування факультету)

Психологія
(повне найменування кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проєкту (роботи)

магістр
(ступінь вищої освіти)

на тему Гендерні аспекти аб'юзивних взаємин чоловіків та жінок.
(назва теми)

Виконав(ла): студент(ка) 2 курсу,
групи СНз-123 м

Спеціальності 053 Психологія
(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Психологія

НАБОКОВА О.І.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Керівник ГАЙВОРОНСЬКА Т.О.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

Рецензент КОВАЛЬ В.В.

(ПРИЗВИЩЕ та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет соціальних наук
Кафедра «Психологія»
Ступінь вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
(код і найменування)
Освітня програма (спеціалізація) Психологія
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«29» серпня 2024 року

ЗАВДАННЯ
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТА(КИ)

НАБОКОВА Олена Ігорівна
(ПРИЗВИЩЕ, імя, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Гендерні аспекти аб'юзивних взаємин чоловіків та жінок.

керівник проєкту (роботи) кандидат філософських наук, доцент ГАЙВОРОНСЬКА Таїсія Олексіївна,
(науковий ступінь, вчене звання, ПРИЗВИЩЕ, імя, по батькові)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «02» вересня 2024 року № 358

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) 18 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до проєкту (роботи) 93 сторінки, 50 джерел, 11 малюнків, 1 таблиця, 11 додатків.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) було реалізовано ряд завдань: теоретично розглянуто поняття стосунків та виявити й проаналізувати зв'язок між видами агресивної поведінки та іншими психологічними характеристиками особи, проведено емпіричне дослідження взаємозв'язку гендерних ролей (маскулінності, фемінності та андрогінності) з нарцисизмом, макіавеллізмом, психопатією та проявами агресії; надано практичних рекомендацій щодо роботи психолога з постраждалими особами.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Мал. 1.1. Модель взаємозв'язку видів і форм насильства «Влада і контроль»; Мал. 1.2. Трикутник Карпмана; Мал. 3.1. Етапи дослідження; Мал. 3.2. Діаграма розподілу по статі досліджуваних; Мал. 3.3. Діаграма вікового складу досліджуваних; Мал. 3.4. Порівняння рівня фемінності, мускулінності та андрогінності; Мал. 3.5 Порівняльний аналіз статі з проявами агресії; Мал. 3.6. Плеяда кореляцій макевеіаллізму з проявами агресивної поведінки; Мал. 3.7.

Плеяда кореляцій шкали нарцисизму та проявів агресивної поведінки; Мал. 3.8. Плеяда кореляцій шкали психопатії та проявів агресивної поведінки; Мал. 3.9. Порівняльний аналіз рівнів упередження та проявами агресії; Таблиця 3.1. Факторні навантаження емпіричних даних для статі у загальній групі досліджуваних.

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	ПРИЗВИЩЕ, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	ГАЙВОРОНСЬКА Т.О., доцент	23.09.2024	06.10.2024
2	ГАЙВОРОНСЬКА Т.О., доцент	07.10.2024	20.10.2024
3	ГАЙВОРОНСЬКА Т.О., доцент	21.10.2024	27.10.2024
Нормок-ь	КОВАЛЬ В.О., в.о.зав.кафедри	08.11.2024	18.12.2024

Дата видачі завдання «29» серпня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Узгодження теми та затвердження завдання на дипломний проєкт (роботу)	29.08.2024	
2	Збір матеріалу та вивчення літературних джерел на дипломний проєкт (роботу)	30.08.2024	
3	Затвердження теми	02.09.2024	
4	Складання змісту	20.09.2024	
5	Виконання першого розділу	23.09.2024	
6	Виконання другого розділу	07.10.2024	
7	Виконання третього розділу	21.10.2024	
8	Формування висновків	28.10.2024	
9	Перевірка роботи керівником	01.11.2024	
10	Оформлення дипломного проєкту (роботи)	04.11.2024	
11	Нормоконтроль та перевірка на запозичення	08.11.2024	
12	Попередній захист дипломного проєкту (роботи)	11.12.2024	
13	Подання роботи на кафедру	18.12.2024	
14	Одержання відгуку та рецензії	18.12.2024	
15	Захист дипломної роботи	24.12.2024	

Студент(ка) _____ Олена НАБОКОВА
(підпис) (Імя ПРИЗВИЩЕ)

Керівник проєкту (роботи) _____ Таїсія ГАЙВОРОНСЬКА
(підпис) (Імя ПРИЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 93 с., 50 дж., 11 мал., 1 табл., 11 дод.

Об'єкт дослідження: аб'юзивні взаємини як різновид міжособистісних взаємин.

Предмет дослідження: гендерні аспекти аб'юзивних взаємин чоловіків та жінок.

Мета дослідження: теоретично розглянути поняття стосунків та виявити й проаналізувати зв'язок між видами агресивної поведінки та іншими психологічними характеристиками особи, провести емпіричне дослідження взаємозв'язку гендерних ролей (маскулінності, фемінності та андрогінності) з нарцисизмом, макіавеллізмом, психопатією та проявами агресії.

Методи дослідження: Методика С. Бем на виявлення гендерних ролей (фемінності мускулінності та андрогінності); Опитувальник «Гендерні упередження» (Gender Bias Quiz); Опитувальник «Темної тріади» (Short Dark Triad, SD3); Опитувальник Т.О. Серга «Виявлення схильності людини до зовнішньої агресії».

У роботі розкрито поняття аб'юзивних стосунків, здійснено теоретичний аналіз особливостей аб'юзивної поведінки у чоловіків та жінок, гендерних ролей, агресії, емпірично досліджено взаємозв'язок гендерних ролей (маскулінності, фемінності та андрогінності) з нарцисизмом, упередженостями та виявами агресії, як різновидностями аб'юзивних взаємин.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів дослідження в роботі психологів, соціальних працівників та інших фахівців, які надають допомогу постраждалим особам. Розроблені рекомендації можуть бути застосовані в програмах психологічної реабілітації, підтримки та інтеграції людей у складних життєвих умовах та внутрішньо переміщених особ.

ГЕНДЕРНІ ВЗАЄМИНИ, НАСИЛЬСТВО, АБЮЗ, АБЮЗИВНА ПОВЕДІНКА, ГЕНДЕРНІ РОЛІ, КОНТРОЛЬ, АГРЕСІЯ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. АБ'ЮЗИВНІ ГЕНДЕРНІ ВЗАЄМИНИ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК ..	9
1.1. Поняття аб'юзивних гендерних взаємин	9
1.2. Види та форми аб'юзу	15
1.3. Гендерні аспекти аб'юзивних стосунків.....	21
РОЗДІЛ 2. ВИЯВИ АБ'ЮЗИВНИХ ГЕНДЕРНИХ ВЗАЄМИН	25
2.1. Особливості вияву абюзу в гендерних взаєминах.....	25
2.2. Газлайтинг як вид абюзивних гендерних взаємин	31
2.3 Наслідки досвіду аб'юзивних гендерних взаємин	34
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	39
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ АБ'ЮЗИВНИХ СТОСУНКІВ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК	41
3.1. Загальна характеристика дослідження	41
3.2. Емпіричне дослідження взаємозв'язку гендерних ролей, нарцисизму, упередженості та агресії	49
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ	60
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

Гендерні взаємини є однією з найбільш актуальних та складних проблем. Завдяки розвитку психології збільшується розуміння власних кордонів, через що ця тема стає більш актуальною тому і досліджується в цій роботі. Актуальність цієї теми визначає успіх чи невдачі в спілкуванні між людьми. Важливою є побудова комунікації між чоловіками та жінками з опорою на позитивні особистісні риси, взаємності, атракції та поваги до розвивальних інтересів партнерів. Також актуальність полягає в тому, що в багатьох суспільствах існують стереотипи та соціокультурні норми, які підтримують або приховують абюзивні поведінки. Стать, певні окреслені ролі та очікування можуть сприяти утриманню таких стосунків. Аб'юзивні гендерні взаємини часто ґрунтуються на нерівності і використанні влади. Чоловіки та жінки можуть переживати, або вчиняти аб'юзивні дії через відчуття переваги, або безпеки відносно свого партнера. В деяких випадках соціокультурні чинники можуть сприяти приховуванню аб'юзивної поведінки та ускладнювати доступ до допомоги. Страх перед стигматизацією, недостатність ресурсів або неналежна реакція оточення можуть ускладнювати ситуацію. Абюзивні гендерні взаємини можуть супроводжуватися психологічним та емоційним стресом для жертв. Постійний стрес може призвести до погіршення фізичного та психічного здоров'я. Розв'язання проблеми абюзивних гендерних взаємин вимагає комплексного підходу, що містить зміни в соціокультурних нормах, підтримку жертв, навчання щодо здорових стосунків і вжиття ефективних заходів протидії насильству.

Проблематика абюзивних стосунків, яка в андроцентричній традиції (зорієнтованій на чоловічі домінуючі ролі та інтереси) окреслилася ще в працях З. Фрейда [10], Е. Фромма [11] та ін. В іншій, менш андроцентричній позиції А. Фройд, Т. Семігіна [9] досліджували вплив насильства у сімейних взаєминах. Чільницями у дослідженні проблематики є: Л. Каролл та

Л. Келлі [2] (досліджує гендерну соціалізацію та вплив гендерних стереотипів на поведінку людей); Дж. Штейн (вивчає гендерні ролі та ідентичність, а також роль гендеру у сексуальній поведінці людей); Н. Лавриненко [3], О. Назаров [7], А. Руденко [8] та ін. Про те, що індикаторами абюзивних взаємин є маскуліність, упередження, агресія, окремі риси особистості (нарцисизм та ін.) досліджено у працях К. Гілліган [30], М. Кімел [36], Т. Кульбапка [39]. Вивчення гендерних взаємин є міждисциплінарним підходом, тож дослідженням цього питання займаються різні наукові галузі. Абюзивні гендерні взаємини можуть відбуватися в різних контекстах, включаючи сімейні відносини, робочі стосунки, особисті відносини та інші. Жертвами такого насильства можуть стати люди будь-якої статі та віку. Важливо розуміти, що абюзивні гендерні взаємини є серйозною проблемою, яка потребує уваги та практичних психологічних заходів для її запобігання.

Об'єкт: аб'юзивні взаємини як різновид міжособистісних взаємин.

Предмет: гендерні аспекти аб'юзивних взаємин чоловіків та жінок.

Мета: теоретично розглянути поняття стосунків та виявити й проаналізувати зв'язок між видами агресивної поведінки та іншими психологічними характеристиками особи, провести емпіричне дослідження взаємозв'язку гендерних ролей (маскуліності, фемінності та андрогінності) з нарцисизмом, макіавеллізмом, психопатією та проявами агресії.

Завдання роботи:

- розкрити поняття абюзивних стосунків;
- здійснити теоретичний аналіз особливостей абюзивної поведінки у чоловіків та жінок, гендерних ролей, агресії;
- емпірично дослідити взаємозв'язок гендерних ролей (маскуліності, фемінності та андрогінності) з нарцисизмом, упередженостями та виявами агресії, як різновидностями абююзивних взаємин.

Гіпотези:

1. Індикатори гендерних ролей чоловіків та жінок (маскулінність, фемінність, андрогінність) прямо не пов'язані з виявами різних форм агресії як різновидності абююзу.

2. У чоловіків та жінок існує зв'язок між особистісними рисами такими, як макіавеллізм, нарцисизм, психопатія, та виявами абюзивних взаємин у різних формах агресії.

3. Специфіка абзивних взаємин характеризується специфікою рівнів упередженості та виявами різних форм агресії у чоловіків та жінок.

Група досліджуваних. Емпіричне дослідження було проведено серед клієнтів Центру надання допомоги ВПО та СЖО ГО «Українське жіноцтво». Загальна кількість респондентів досліджуваних – 80 осіб віком від 17 до 55 років, з яких 36 чоловіків та 44 жінки.

Методики дослідження:

1. Методика С. Бем на виявлення гендерних ролей (фемінності мускулинності та андрогінності).

2. Опитувальник «Гендерні упередження» (Gender Bias Quiz).

3. Опитувальник «Темної тріади» (Short Dark Triad, SD3)

4. Опитувальник Т.О. Серга «Виявлення схильності людини до зовнішньої агресії».

У процесі проведення дослідження було використано: теоретичні методи, серед яких – аналіз наукової літератури; емпіричні методи (набір психодіагностичних методик); методи математично-статистичного опрацювання первинних емпіричних даних (якісний аналіз, кореляційний, порівняльний, факторний та кластерний статистичні аналізи, виконані у компютерній програмі STATISTICA).

Структура кваліфікаційної роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів (2-х теоретичних та 1 емпіричного), висновків, списку використаної літератури (50 джерел) та 11 додатків. У тексті магістерської роботи використано 11 рисунків та 1 таблиця. Обсяг кваліфікаційної роботи – сторінка.

РОЗДІЛ 1. АБ'ЮЗИВНІ ГЕНДЕРНІ ВЗАЄМИНИ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК

1.1. Поняття аб'юзивних гендерних взаємин

Асиметрія гендерних взаємин доволі довго підтримувалася андроцентричним науковим дискурсом модерн-часу (праці Фрейда [10], Фромма [11], Юнга [13], Вітгенштайна та ін.) – зауважує Н. Гапон [1, с. 198]. В останні десятиліття тема абюзивних стосунків стала однією з найбільш обговорюваних (М. Кімел [36], К. Галліган [30], Фуко [12], а особливо через розвиток психології, демократії, та можливістю вільно висловлювати свою думку незалежно від статі чи гендерної ідентичності).

На превеликий жаль, люди за своєю природою є егоїстичними та жорстокими, і агресія закладена як інстинкт в підсвідомості з метою боротись за життя чи захоплювати та захищати власність, але так само природними є миролюбність з метою кооперації. Процес еволюції навчив людину стримувати власні біологічні інстинкти, проте їх взаємодія з факторами такими, як сім'я та суспільство призводить до виникнення насилля.

«Аб'юз – (від англ. «abuse» – зловживання, жорстоке поводження) – це будь-який різновид насилля (психологічне, фізичне, сексуальне, економічне), що здійснюється у міжособистісних відносинах» [13, с. 124]. Тобто, це спроба домінування однієї людини над іншою. Проявлятися аб'юз може у різних формах, до прикладу: сексуальному, фізичному, психологічному, економічному насиллях. Ментальний аб'юз, на відміну від фізичного, достатньо важко ідентифікувати, тому немає чіткого узгодженого погляду на психологічне насильство, а сексуальне насильно є достатньо поширеним, проте одночасно є прихованим явищем, через що ми не можемо достатньо оцінити масштабів.

В особистості абюзера Т. Кульбабка виокремлює такі риси: схильність до ревнощів; низький рівень самоконтролю; висока підозрілість; недовіра; різкі зміни настрою; підвищена схильність до брехні; виправдання насильства;

абюзер завжди знайде винних в оточенні або пояснить свою поведінку неправильними вчинками чи словами жертви [39].

Ефективній маніпуляції характерна приховування намірів здійснення цієї маніпуляції за виявленням гарних манер, привітністю та любязністю. У кривдника спостерігається розуміння вразливості жертви. Він ретельно визначає тактику, яка найкраще підійде для того, щоб маніпулювати партнером та не руйнувати образ приємної особистості. Рівень безжалісності дає змогу заподіяти шкоду жертві не відчуваючи при цьому сумнівів. Тобто в таких стосунках характерними є не прямі прояви маніпуляції, а завуальовані [47].

В науці виділяється три стадії, які проходять жертви:

На першій стадії жертва бачить зміни, але заперечує зміни. Жертва має надію, що така поведінка ситуативна та випадкова, тому людина не надає цьому значення і не звертає уваги з надією, що це більше не повториться.

На другій стадії у жертви з'являються сумніви в баченні ситуації та попередньому власному погляді, через що вона не залишає спроб відстоювати власні кордони в комунікації.

Третя стадія характерна вірою в правоту кривдника, але через вплив на жертву вбачає свою провину в ситуаціях, що відбуваються. Жертва виконує вказівки з надією на те, що ситуація скінчиться [47].

Американський психолог Ленор Уолкер у 1984 році розробила концепцію циклів насильства. На її думку, він складається з трьох стадій:

1. Стадія нарощуваної напруги, яка характерна словесними образами, причіпками, взаємними претензіями, докорами, дрібними фізичними зіткненнями. Жертва часто виправдовує поведінку абюзера, переконуючи себе в тому, що дана конфліктна ситуація має випадковий характер і не повториться у майбутньому. Ці фази можуть тривати довго: тижнями або навіть роками, до тих пір, поки напруга не досягне апогею та настане переломний момент.

2. Стадія активного насильства може являти собою початок серйозного насильства, що триває від 2 до 24 годин. Ця фаза вияву напруги є найнебезпечнішою формою, адже гнів абюзера може бути настільки сильним, що навіть він не в змозі його опанувати. Жертва заздалегідь може відчутти наближення такої ситуації, і з її наближенням автоматично зростають емоції страху тривоги та навіть депресія. Після цього, як правило, настає заперечення серйозності інциденту, або звернення в поліцію та за медичною допомогою.

3. Стадія любові й каяття (фаза «медового місяця»). У цьому періоді абюзер постає в ролі доброго, люблячого, винуватого та звісно обіцяє ніколи не повторювати насильство. У цей період жертва щаслива і починає вірити в те, що її партнер зміниться. Цей момент є найважчим, коли жертві не хочеться піти від нього, але необхідно пам'ятати, що, трапившись одного разу, насильство, швидше за все, триватиме й надалі [50].

Цикл поступово скорочується, випадки рецидивів абюзу стають більшими і частіше. У цій ситуації жертва виробляє певну стратегію задля виживання, яка може означати крайню пасивність в спілкуванні та навіть бажання продовжувати перебувати в комунікації. Ізоляція партнера, до якої часто вдається людина з абюзивною поведінкою, ще більше прив'язує жертву до переслідувача, узалежнює її долю від їхніх стосунків.

Абюзер використовує стратегію ідеалізації партнера на початку стосунків. Велика кількість позитивних емоцій захоплення, компліментів від абюзера, і ось партнер/ка вже перебуває в емоційній залежності від партнера, так би мовити, «на гачку». Згодом поступово ставлення кардинально змінюється, людина не помічає, як це переростає в залежність і проявляється в різних формах насильства, й особа починає мучитися [7].

Для абюзера в стосунках характерна така поведінка:

Абюзер квапиться. Стрімкий розвиток подій дає змогу якомога швидше підкорити постраждалу особу та створити прив'язаність до себе.

Абюзер контролює. Він проявляє себе в відстежуванні кожного кроку, перевірки дзвінків та повідомлень, починає створювати симбіоз та обмежувати партнера/ку у будь-якій комунікації з іншими близькими.

Абюзер має залежності, що часто зустрічається в анамнезі чи в теперішньому досвіді зловживання алкоголем, наркотичними речовинами тощо.

Абюзер має подвійні стандарти. Будує таку модель в стосунках, що він має на щось право на що немає право інший.

Абюзер не виконує обіцянок. У залежних стосунках, коли партнери систематично невиконують своїх обіцянок, довіра поступово знижується, і жертва не може ні в чому покластися на свого партнера.

Абюзер перекладає відповідальність. Кривдник стверджує, що жертва спровокувала його і змусила щось зробити. Провину за власні невдачі він перекладає на жертву.

Абюзер погрожує. Поведінка такої людини може лякати: фізична агресія, розкидування речей, штовхання, нецензурна лексика, при цьому його не турбує, що це когось лякає.

Абюзер у колі інших – інший. Такі люди чудово маскуються і можуть в компаніях чужих здаватися ідеальним, проте наодинці з партнером/кою він в мить перетворюється на агресора.

Абюзер влаштовує емоційні гойдалки. Від «дуже добре» до «дуже погано» – мить. Складно зрозуміти, від чого це залежить, але цей вплив допомагає ще сильніше привязати партнера до себе, щоб в майбутньому він знову і знову повертався.

Абюзер маніпулює і змінює реальність. Переконає, що він правий, що це ви «не розумієте», «не пам'ятаєте» й інше [7].

Аб'юзивні стосунки мають характерність: весь час відбувається зміна відношення до жертви: період, коли кривдник здається лагідним та турботливим та висловлює знаки уваги, любові та ніжності без усиляких причин змінюється на період насилля, коли в стосунках партнер виступає в

ролі жертви, яка не має права висловити свою думку. Попри бажання партнера людина, опираючись на психологічні особливості, не може довго терпіти такого роду стосунки у той час, як аб'юзивність щоразу набирає обертів і виявляє себе з кожним разом все сильніше та сильніше, комунікація стає дуже активна та жорстока.

Насильство часто відбувається тому, що кривдники навчилися бути жорстокими, спостерігаючи за досвідом інших відносин в сім'ях та суспільстві; кривдники виявили, що це ефективний спосіб встановлення або відновлення контролю; суспільні погляди та норми підтримують використання насильства для контролю над іншими; а потужна гендерна нерівність у суспільстві підтримує уявлення про те, що насильство над жінками є приватною справою, й дозволяє людям закривати очі, коли це відбувається [18].

Треба зазначити, що певні кола суспільства дійсно вважають насилля нормою. Варто лише згадати такі афоризми та прислів'я, як «Бити-значить кохати», «Жінка бита, бо хата не мита», «Жінка не бита, як коса не клепана». Зазначимо як історично міцно вплетене толерування до насильства в українську свідомість.

Фізіологічні наслідки насилля – важливий компонент комплексного негативного впливу на особистість жертви.

Фізичні наслідки аб'юзивних взаємин можуть бути як очевидними, так і прихованими, особливо коли насильство має прихований характер.

– Пошкодження здоров'я: Фізичне насильство, звісно, має прямі наслідки у вигляді травм, синців, переломів, опіків, ран. Відсутність своєчасного лікування цих травм може призвести до серйозних ускладнень.

– Хронічні захворювання: Постійний стрес від насильства може посилювати існуючі хронічні захворювання, такі, як гіпертонія, захворювання серця, порушення сну тощо.

– Порушення харчової поведінки: Тривалий стрес і депресія часто викликають порушення харчової поведінки – переїдання або, навпаки,

анорексію. В результаті це може призвести до серйозних порушень здоров'я, таких як ожиріння чи виснаження організму.

– Проблеми з репродуктивним здоров'ям: У жертв сексуального насильства можуть виникати проблеми з репродуктивним здоров'ям, включаючи часті інфекції, болі, порушення менструального циклу. Крім того, сексуальний аб'юз підвищує ризик незапланованих вагітностей і абортів, що ще більше погіршує психологічний стан.

Насильство зазвичай зазнають жінки на різних етапах життєвого циклу, починаючи з пренатального періоду, немовляти, дитинства, підліткового віку, репродуктивного віку і закінчуючи старістю, у різних формах [5].

Як не дивно, основним злочинцем є інтимний партнер та члени сім'ї [50]. Чоловік є найпоширенішим злочинцем, і сексуальне домашнє насильство зростає зі збільшенням віку, наступним за поширеністю є колишній чоловік, іноді незнайомиць, а іноді родич. Ризик фізичного, психологічного, сексуального насильства для жінок пов'язаний з традиційними гендерними нормами. Спостерігається залежність й від інших ознак: наприклад, віком чоловіка, рівнем освіти, економічною незалежністю жінки, вживанням алкоголю чоловіком, бійками чоловіка з іншими чоловіками, тим, що чоловік був свідком домашнього насильства в дитинстві, у сільській місцевості чи в місті живе пара.

Окрім цього, аб'юз може проявлятися до жінки також в період вагітності. Насильство починається під час вагітності й продовжується після народження дитини, або змінює характер. Насильство проявляється в різних формах: контроль, обмеження, затримка або відмова в доступі до допологової допомоги; використання вагітності як зброї в емоційному насильстві, відмова в сексі на підставі того, що її вагітне тіло здається йому непривабливим, заперечення того, що дитина не його, відмова в підтримці під час вагітності, відмова в підтримці під час пологів; фінансове насильство - відмова в доступі до грошей на купівлю їжі та предметів першої необхідності, обмеження

доступу до їжі, примушування до роботи, яка виходить за рамки витривалості під час вагітності [18].

Насильство під час вагітності та декрету може бути з наслідками не лише для жінки, але й для плоду і, зрештою, для дитини, що призводить до негативних наслідків як для матері, так і для плоду, наприклад, смерть плоду, низька вага новонародженого, передчасні пологи та малий розмір для гестаційного віку плоду, а також материнська смертність.

1.2. Види та форми аб'юзу

Насильство як поняття, дуже часто ототожнюється з фізичною чи сексуальною агресією. Проте є менш помітні види насильства, але не менш шкідливі для ментального здоров'я, такі як економічне чи психологічне.

Рендал Коллінз в роботі «Насильство: мікросоціологічна теорія» розглядає більше як тридцять різних видів насильства, а також аналізує сценарії конфліктних ситуацій.[37].

Партнери, які чинять насильство, часто покладаються на використання сили примусу (наприклад, погрози заподіяння серйозної фізичної шкоди) для встановлення домінування над жінкою, яка зазнала побиття. Агресивні чоловіки використовують силу примусу, тоді як нормотипові чоловіки використовують раціональну силу (наприклад, апелюють до досвіду або знань). Високий рівень конфліктів і насильства спостерігається в шлюбах, де один з подружжя домінує над іншим. З цих висновків випливає, що існує зв'язок між емоційним насильством і частотою та жорстокістю фізичних нападів.

Вокер (1979, 1984) вважав ізоляцію (соціальну чи фінансову) формою емоційного насильства. Вокер проводив дослідження, в яких ішлося про те, що дії партнерів, які чинять насильство, систематично ізолюють жінок від систем соціальної підтримки та позбавляють їх доступу до фінансів, мають

шкідливий вплив на їхню залежність. Ці форми обмежень додають практичну проблему до зниженої здатності жінок ефективно боротися з насильством[50].

Дослідники Вокер и Леров у роботі «Побита жінка, яка побачила світ» ще в 1979 році повідомляли про ревності/власність, як форму емоційного насильства. Вокер вважав, що чоловік, який чинить насильство, ревнує жінку до всіх у її житті, включаючи сімю, друзів і навіть домашніх тварин. Ревності та власність стають жорстокими, коли чоловік допитує свою дружину про незнайомих або інших чоловіків, з якими вона контактує. Він може неодноразово звинувачувати її в невірності. Ревності можуть призвести до того, що чоловік контролює поведінку жінки (наприклад, визначаючи, який одяг він дозволить їй носити, або обмежуючи її контакти з іншими людьми) [50].

Деякі чоловіки, які вчиняють насильство, неодноразово погрожують розлучитися, покинути дружину або завести коханку, якщо жінка не виконає їхніх побажань. Оскільки це вважається емоційним шантажем, такі погрози є ще однією формою емоційного насильства, яку слід вивчати. Останнім видом емоційного насильства, який розглядався в цьому дослідженні, було пошкодження або знищення особистого майна жінки. Наприклад, постраждали жінки розповідали, що чоловіки відбирали їхні улюблені особисті речі та знищували їх (наприклад, розрізали їхній одяг, або рвали улюблені фотографії на їхніх очах).

Існує низка важливих питань щодо емоційного насильства, які ще не були досліджені. Наприклад, в наш час існує необхідність проводити дослідження з приводу насильства після закінчення військової агресії саме в нашій країні.

В проявах фізичного насильства непоодинокі випадки, коли воно призводить до травм, що шкодять здоров'ю, а інколи призводять до летальних випадків. До проявів можуть входити побиття, ляпаси, стусани, використання різних предметів без згоди на це партнера, зв'язування, обмеження пересування, використання різного роду зброї, ушкодження, що не залишають

зовнішніх проявів на тілі, підсипання, заміна чи використання медикаментів, наркотиків чи навіть отруєння. [7].

Важливо зазначити, що сексуальне насильство проявляється в будь-яких проявах, в яких є контакт без згоди партнера на секс. Такі вияви можуть бути чітко вираженими, наприклад як інцест чи зґвалтування, сексуальне рабство, примус до оголення, відзняття порнографії, змушення до проявів різних сексуальних девіацій без згоди партнера на секс, ексгібіціонізм тощо. Є випадки, коли сексуальне насильство не чітко вираженими, на які жертва може не звертати увагу на початку стосунків. Серед них вуаеризм, вульгарні жарти та анекдоти, не відчуття кордонів іншої людини, тобто небажані дотики до іншої людини[7].

Також одним із найважливіших проявів насильства є психологічне. Він має не менш значуще значення для жертви, яка перебуває в аб'юзивних стосунках. Психологічне насильство характеризується формуванням певного клімату навколо жертви та певного патерну, тобто схеми, що побудована на закономірностях. Важливою рисою для такого виду насильства є повторюваність закономірностей та систематичності. Таке насильство не є поодиноким випадком в його проявах над жертвою, але тривалим і повторюваним і може бути як умисним щодо об'єкту, так й несвідомим. [50].

Економічне насильство визначають як навмисну модель контролю, за якої особи перешкоджають здатності свого партнера набувати, використовувати та утримувати економічні ресурси [41]. Науковці намагалися класифікувати різні форми, яких може набувати економічне зловживання. Наприклад, Postmus, припускають, що економічне зловживання включає поведінку, яка контролює, експлуатує, або саботує економічні ресурси особи, включаючи зайнятість [41].

У літературі поняття «економічне зловживання» та «фінансове зловживання» часто використовуються як взаємозамінні[49]. Крім того, зловживання можна описати, як вплив на економічну або фінансову безпеку жертв, або як спричинення економічної або фінансової незахищеності. В

літературі автори нерідко адаптують визначення економічного насильства, запропонувавши замість терміну «економічне насильство» використовувати термін «фінансове насильство». Різниця між економічним і фінансовим зловживанням полягає в тому, що фінансове зловживання є частиною економічного зловживання і передбачає подібну поведінку; однак фінансове зловживання зосереджується саме на індивідуальних грошах і фінансах, а не на економічних ресурсах (наприклад, транспорті, житлі, їжі).

Насильство, яке б воно не було, є тісно пов'язане між собою. Одним з інструментів розуміння закономірностей є інструмент «Влада і контроль» для означення закономірностей агресивного і жорстокого поводження з жертвою, до якого аб'юзер вдається, намагаючись отримати повний контроль над своєю жертвою (див. мал. 1.1) [8].

Розглянемо фази насильства.

1. Фаза напруги.

Дана фаза характеризується періодичними спалахами образи, серед яких є вербальні та емоційні. Ці спалахи можуть бути різної інтенсивності. Реакція жінок може бути спокійна та спрямована на розрядку напруженості в стосунках чи мати зосередження на захист свого становища в сім'ї, чи відносинах, використовуючи при цьому відповідні реакції. Також характерним для цієї фази є виправдання поведінки іншого партнера шляхом пошуку причин в цій поведінці кривдника, серед яких: стрес, проблеми на роботі чи з батьками, фінансове становище. При чому насильник пояснює жертві це все тим, що вона сама сприяє проявам цієї агресії. У жертви існує віра в те, що адаптивна поведінка допоможе партнеру з контролем спалахів гніву та агресії, зменшить їх протяжність. Це може допомагати інколи виграти час завдяки конформізму, проте це лише тимчасово [8].

Тривалість цієї фази може бути дуже різною для різних відносин: вона триває індивідуально. Для деякого проміжки випадків насильства можуть бути дні й навіть тижні, для деякого – роки. На цій стадії людина часто шукає підтримку та допомогу. Такий пошук допомоги може бути серед близьких та

друзів чи інших сторонніх осіб. Причиною цього є те, що зростання напруги, балансування та пошуки конформізму можуть бути менш ефективними. Саме на цій стадії людина може звернутися за підтримкою до спеціаліста [34].

2. Фаза інциденту гострого насильства (Насильницький інцидент).

Саме в цій емоційній фазі відбувається найбільш інтенсивна розрядка. Тут характерні емоційні сплески в найбільш характерній формі, з акцентом на те, що ситуації не можуть бути спрогнозованими чи контрольованими. Характерні напади гніву надзвичайно високі й деструктивні, навіть сам кривдник не в змозі цього заперечити, при чому інша сторона не може визнати те, наскільки сильно вони на неї можуть впливати. Як правило, пережитий жертвою досвід в таких стосунках на цій фазі дає зрозуміти й передбачити наближення такої ситуації. У жертви прояви почуттів, таких як страх та депресія, різко зростає [34].

В даній ситуації жертва намагається або прискорити акт насильства, або каталізувати його за для того, щоб зняти напругу, що поступово зростає та мішає, бо витримувати цю емоційну напругу нестерпно, через те, що їй невідомо, в який момент агресор випустить свій гнів. Найгострішим моментом цієї фази є момент здійснюваної агресії до жертви через те, що саме агресор вибирає, в який спосіб буде проходити з'ясування стосунків з жертвою. Цей момент може тривати від двох до двадцяти чотирьох годин, після якого кривдник ніби тверезіє і починає виправдовувати свій інцидент, заперечуючи серйозність, знецінення чи мінімізацію всього чого сталося. Саме в цей момент жертва звертається за різного роду допомогою: поліція, кризові центри, психологи, соціальні працівники.

3. Фаза примирення «медовий місяць».

Ця фаза є найбільш небезпечною для жертви. Саме під час цієї фази агресор перетворюється в ідеального, люблячого, доброго, турботливого партнера, що кається в скоєному. В цей момент він виглядає люблячим батьком, добрим чоловіком, що здатний допомагати в усьому, що лише його попросить жертва, паралельно з цим обіцяючи ніколи більше не чинити

насильства чи звинувачувати в цьому свою жертву в провокаціях. В таких стосунках жертва окрилена та щаслива. Любов та віра в те, що він може змінитися, чи те, що вона здатна змінити його, заставляє повернутися до нього і вірити в продовження їхніх щасливих стосунків. Але механізм насильства продовжує далі працювати. Агресор здобув так звану «Перемогу». Тепер йому залишилося лише закріпити свій «успіх» в стосунках з жертвою та зачинити клітку, в яку вона знову потрапила [34].

Як же було зазначено, усі види насильства тісно взаємопов'язані.

Модель «Влада і контроль» – корисний інструмент для розуміння загальної закономірності агресивного і жорстокого поведіння, до якого кривдник вдається для підтримки контролю над своєю жертвою (див. мал. 1.1)

Малюнок 1.1. Модель взаємозв'язку видів і форм насильства «Влада і контроль» [34].

Колесо влади та контролю було створено з рамках проєкту по протидії домашньому насильству ще у 1984 році, щоб визначити найбільш поширені

способи дій кривдників та визначитись з інструментами підтримки жертв домашнього насильства.

Проблематика досліджень домашнього насильства включає розробку методів та інструментів для мінімізації негативного впливу цих явищ на особистість жертви. Порушення ментального здоров'я жертви, які виникають в наслідок аб'юзу, мають руйнівний характер і призводять до стійких особистісних змін, що перешкоджають самореалізації людини в майбутньому.

Отже, існують різні форми насильства, що супроводжуються психологічним абюзом. Слід зазначити, що саме психологічне насильство має найбільші і найруйнівніші та довгострокові наслідки. Це пов'язано з тим, що неповага, яка існує в стосунках, збільшується. Жертва, яка є під постійною або частою критикою, страждає, на неї підвищують голос, не звертають увагу, використовують, зловтішаються. Постійний пресінг справляє глибокий вплив, деформуючи саму людину, до якої вчиняється ця поведінка, таким чином спотворюється розуміння власної самооцінки, ролі в житті і найосновнішого образу «Я» особистості. Жертва втрачає самоповагу та перестає контролювати своє життя.

1.3. Гендерні аспекти аб'юзивних стосунків

Гендер можна розглядати як сукупність багатьох взаємопов'язаних елементів, включаючи гендерні риси, емоції, цінності, очікування, норми, ролі, оточення та інституції, які змінюються та розвиваються в межах культур та між культурами, а також з плином часу. Гендер – це також «панівний» статус, що визначає соціальну позицію в суспільстві, який зазвичай надає жінкам менше влади, привілеїв і ресурсів, ніж чоловікам.

Гендер визначає відповідність поведінкових, психологічних і соціальних характеристик чоловіків і жінок протягом життєвого циклу, а також формує те, як ми сприймаємо себе. При цьому ця обрана «роль» взаємодіє з іншими вимірами соціальних відмінностей, і динаміка різних елементів гендеру може

відрізнятися залежно від конкретного поєднання соціальних ідентичностей і ролей. Наприклад, у деяких контекстах бути хорошою матір'ю, яка присвячує себе дітям, є рольовим очікуванням дружини, і ці ролі є дуже сумісними. На противагу цьому, в іншому контексті бути хорошою дружиною може означати служити трофеєм за успіх чоловіка і відправляти дітей до інтернату, щоб зробити потреби чоловіка пріоритетом у своєму житті.

Гендерні «правила» (тобто очікувана поведінка, винагороди та санкції за порушення цих очікувань) змінюються протягом життєвого циклу. Іноді вони різко змінюються внаслідок окремих життєвих подій, таких як втрата цноти, одруження, народження першої дитини чи перехід на нову роботу. Гендер організовує жіночі ролі вдома та на роботі таким чином, що покладає на жінок надзвичайний тягар, водночас обмежуючи їхній доступ до ресурсів для подолання труднощів. Кардинальні зміни у статусі та участі жінок у трудовій діяльності, що відбулися за останні п'ять десятиліть, не супроводжували супутній розподіл обов'язків у сім'ї. Гендерна нерівність вдома та на роботі створює гендерні відмінності у сприйнятті прав та надає різного значення ресурсам, які жінки та чоловіки вносять у свої стосунки. Питання гендеру гостро стоять в транскультуральному розрізі багатьох стран.

Зменшення гендерно зумовленого насильства потребуватиме нових теорій, які б пояснювали, як різні аспекти гендеру опосередковують і помякшують вплив соціальних, психологічних і біологічних факторів протягом життєвого циклу та впливають на ризик, досвід і наслідки міжособистісного насильства між жінками і чоловіками. Наразі можна зробити висновок, що предиктори, значення та наслідки гендерно зумовленого насильства є багатограними і відрізняються для жінок і чоловіків - як для кривдників, так і для жертв.

Гендерні стереотипи перебільшують передбачувані наслідки поділу людей на категорії за їхньою статтю і пропонують надмірно спрощене бачення реальності. Вони посилюють уявні кордони між жінками та чоловіками і нібито виправдовують символічні та соціальні наслідки гендеру для рольової

диференціації та соціальної нерівності. Широке усвідомлення гендерних стереотипів має далекосяжні наслідки для тих, хто покладається на стереотипні очікування при оцінці інших, а також для тих, хто піддається впливу цих суджень. Гендерні стереотипи є спільними для жінок і чоловіків, і їхні наслідки впливають на користувачів стереотипів та їхні об'єкти обох статей. Гендерні стереотипи та сприйняття насильства як норми відносин – тема, яка не втрачає актуальності, а навпроти, про яку говорять зараз дуже голосно представники науки, журналісти, юристи, громадські та правозахисні організатори. Ці аспекти надзвичайно важливі й в роботі психологів.

Стереотипи формують те, як люди сприймають світ, і дозволяють застосовувати ярлики та якості до цілих груп для швидшої обробки та оцінки інформації. Гендерні стереотипи посилюють культурні очікування щодо прийнятної та неприйнятної поведінки чоловіків і жінок [21]. Згідно з Ренцетті [41], суспільства конструюють гендер в опозиційних термінах (тобто те, чим є жінки, та не є чоловіки, і навпаки). Жінки часто характеризуються як мати, що виховує, пасивна, фізично та емоційно слабка. Це може пояснити, чому жінки, які вчиняють насильство, часто сприймаються як менш винні, або здатні завдати шкоди набагато менш порівняно з чоловіками [41]. Або жінки розглядаються як жертви, що діють лише з метою самозахисту. І навпаки, жінок, які проявляють насильницькі тенденції щодо інтимного партнера, часто зображують як ненормальних, гормонально або емоційно невірноважених, таких, що діють під впливом алкоголю або наркотиків, або як за своєю природою злих.

Чоловіки також є об'єктом стереотипів, особливо щодо їхньої маскулінності та/або статусу жертви. Попри мінливу та динамічну природу маскулінності, одна з конструкцій чоловічої ідентичності є гегемоністською і сприяє гетеросексуальності, підкоренню жінок та конкурентоспроможності серед чоловіків [48]. Відповідно, чоловіче насильство розглядається як само вмотивоване, як правило, як навмисна відповідь на зраду, ревності або гнів, що використовується для залякування, контролю або здійснення влади, або для

підтвердження своєї маскулінності. Тому в контексті насильства чоловіків частіше сприймають як виконавців або підбурювачів, завдаючи їм більш серйозних травм і приписуючи їм вищий рівень звинувачень і критики порівняно з жінками. Крім того, чоловіків часто сприймають як законних жертв, особливо тих, хто не відповідає традиційним уявленням про гегемоністську маскулінність, наприклад, гомосексуальних та трансгендерних чоловіків.

У суспільному та приватному житті насильство або загроза насильства тероризує багатьох жінок і не дає їм змоги вільно та повноцінно робити внесок у соціальний, економічний та політичний розвиток своїх громад та своїх родин. Насильство перешкоджає жінкам користуватися своїми правами людини та обмежує їхню здатність функціонувати як повноправні громадяни в суспільстві. На додаток, гендерно зумовлене насильство не залежить від раси, класу, релігії, віку, етнічної приналежності, сексуальної орієнтації, культури та географічного регіону. Будь-яка жінка в будь-якому місці може стати жертвою або пережити гендерно зумовлене насильство. Деякі жінки стають мішенню для насильства через свій ВІЛ-позитивний статус. Інші інфікуються ВІЛ внаслідок акту насильства. Жінки можуть стати мішенню саме через свою расу, касту, етнічну приналежність, культуру або інший компонент своєї ідентичності. Наприклад, дедалі більше фактів свідчать про те, що жінки в маргіналізованих расових чи етнічних спільнотах стають об'єктами насильства та примусової міграції.

РОЗДІЛ 2. ВИЯВИ АБ'ЮЗИВНИХ ГЕНДЕРНИХ ВЗАЄМИН

2.1. Особливості вияву абюзу в гендерних взаєминах

Великою складовою абюзу є наявність поведінкових патернів, тобто повторюваність вчинків. До критеріїв абюзу можна віднести такі:

- вербальна та невербальна агресія;
- домінування;
- ізоляція жертви та контроль за її життям (обмеження її контактів, захоплення та улюблених занять);
- ревнощі (недовіра і звинувачення).

Причиною такої поведінки, як правило, стають відсутність батьківського виховання чи пережите насильство, які у подальшому проєктується психічні розлади кривдника:

- надмірне бажання домінування;
- гіпер контролю над іншими людьми;
- маніпуляції.

Велика небезпека полягає в тому, що жертва довгий час не може зрозуміти те, що з нею відбувається, розцінити це як «жорстоке поводження». Внаслідок таких відносин з кожним кроком руйнується самооцінка і її стан погіршується, а жертві важко зрозуміти реальність. Жертві стає дедалі важче побачити, що проблему, яка сталася, потребує вирішення негайно.

Основні причини в проявах аб'юзу в сім'ї можна умовно поділити на такі як:

1. Соціокультурні причини, характерні гендерною тенденцією до виховання, патріархальність, стереотипізація насильства, досвід насильства, що передається та транслюється з покоління в покоління.
2. Політичні. Недостатність ефективної допомоги постраждалим на законодавчому рівні та практики гендерної рівності в суспільстві.

3. Соціально-економічні: безробіття, низькі зарплати, економічна залежність від партнера і таке інше.

4. Мода на насильство: в мас-медіа характерна сексуальна обективація, образ «мачо», що зображується в певній агресивній маскулінності, демонстрація насильства по телебаченню, в Інтернеті.

5. Індивідуально-психологічні: характеризується відсутністю навичок до вирішування конфліктів, контролю внутрішньої агресії, патерни насилля що передалися від батьків, вживання чи досвід вживання алкоголю або інших психоактивних речовин, низька самооцінка, психічні захворювання.

Абюзери, як показують соціологічні та психологічні дослідження, у дитинстві нерідко відчували насильство стосовно себе і мали змогу спостерігати приклад жорстокої поведінки у стосунках своїх батьків. Не всі агресивні чоловіки/жінки підходять під цю категорію. Деякі мають психічні захворювання і не відчувають докорів сумління з приводу скоєного, в той час, як інші відчувають щирий жах перед такою поведінкою. Агресори мають тенденцію виправдовувати свої дії, як і всі, хто домінує з використанням сили, кажучи й вірячи в те, що вони є жертвами тих, кого вони насправді ображають. У психіці окремих абюзерів акт агресії може слугувати запереченням власного соціального безсилля.

На даний момент можна побачити посилення суспільної ролі жінки та її статусу. Змінюються форми поведінки та самопочуття. Відзначається зсув орієнтирів в свідомості від патріархально-традиційних та образу жінки як берегині домашнього вогнища в ролі якої жінка повинна отримувати задоволення та натхнення до незалежності, рівноправності, самоствердження та любові до себе. Через це подекуди навіть агресивно жінка починає поводитися й в інтимних стосунках, і поряд із чоловічим виникає проблема жіночого абюзу.

На думку вчених-дослідників, факторами ризику, що збільшують шанси вчинення насильства жінками, виступають: стресові умови життя,

антисоціальні риси особистості, зловживання алкоголем, конфлікт з партнером, домінування, негативна атрибуція подій і виправдання насильства.

Яскравими ознаками абюзу, з точки зору А. Гілада [29], є:

- яскраво виражене негативне ставлення до інших людей у минулому партнера;
- негативне ставлення до знайомих та близьких людей жертви;
- відсутність поваги у ставленні до постійного партнера;
- експлуатація партнера;
- контроль за його поведінкою;
- надмірні ревнощі;
- заперечення власної провини;
- звинувачення партнера в егоїзмі;
- застосування залякування, погроз та інших форм маніпуляції під час конфлікту;
- різне ставлення до партнера наодинці та в присутності інших людей;
- контроль соціальних мереж партнера;
- ізолювання від суспільства;
- образи, ультиматуми, вимоги дотримання правил, встановлених абюзером [29].

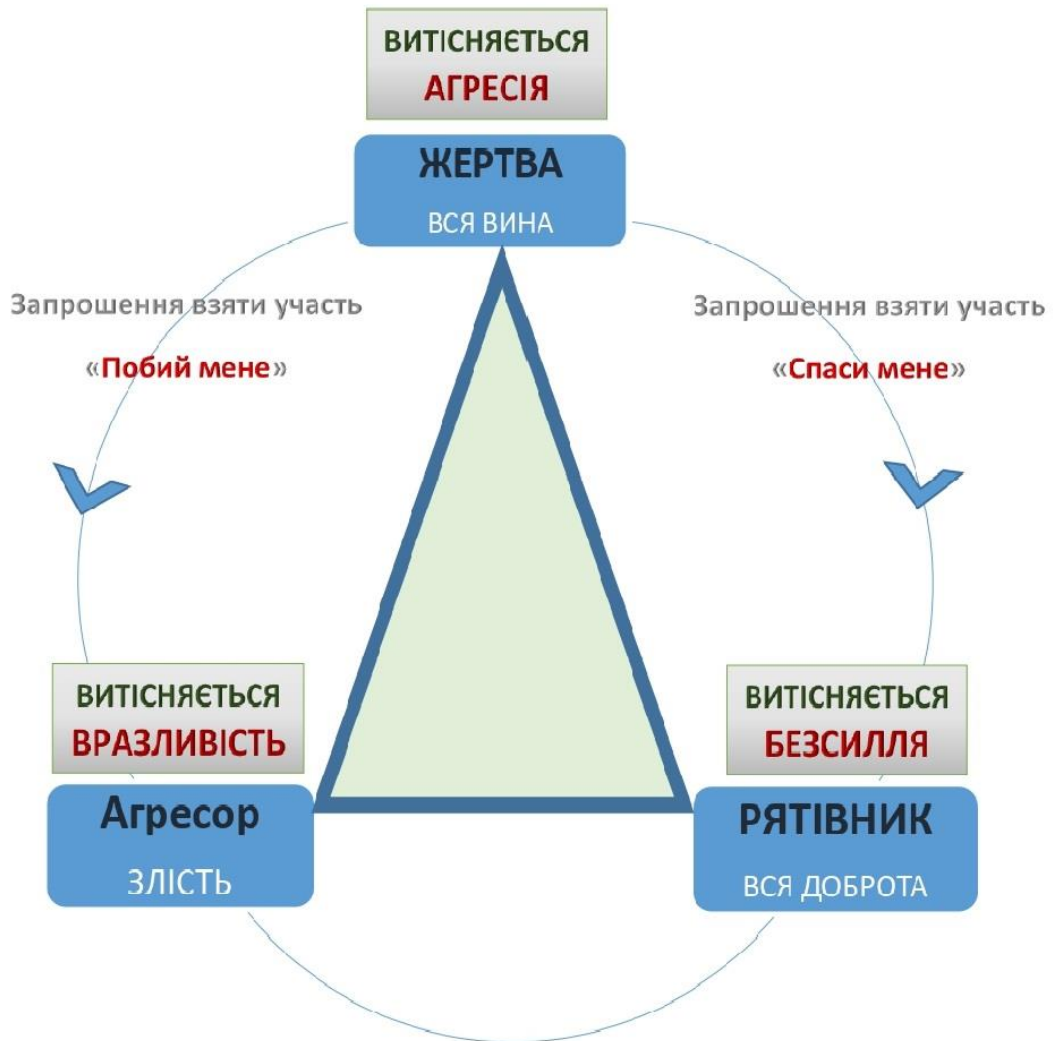
Основною формою аб'юзу, що вчиняється жінкою, є саме маніпуляція. Причинами такого явища є досвід, який отримують дівчата з дитинства, спостерігаючи практики маніпуляцій жінок щодо своїх партнерів. В сім'ї цей досвід можуть називати по-різному та додавати позитивні відгуки. Такими прикладами є назви про «жіночу мудрість» чи «жіночу хитрість». Хоч сексизм розповсюджується як на чоловіків, та і на жінок, проте під наслідки дискримінації підпадають саме жінки.

Розпізнати абюз доволі непросто. Ще складніше довести його існування, адже його негативні наслідки: зміни в характері, поведінці та здоров'ї жертви -

стають помітними тільки з часом. Крім того, абюзери часто не усвідомлюють агресивності та шкоди своїх вчинків. Також існує ризик неправильної оцінки деяких емоційних станів, наприклад, складно розрізнити дві ситуації: «я не задоволений» і «я тебе гноблю». У першій людина демонструє ознаки поганого настрою, а в другій – абюзу. Після агресивних дій абюзер не усвідомлює сутності скоєного і не буде намагатися виправити ситуацію.

Трикутник Карпмана – це найпоширеніша модель взаємин між людьми. Вперше описав її класик транзактного аналізу С. Карпман в 1968 році. Ці стосунки характеризується маніпулятивністю, повторюваністю, виснажливістю та мають деструктивні наслідки для всіх учасників. [33, 34]

Мал. 1.2.

Малюнок 1.2. трикутник Карпмана

У трикутник можуть бути втягнутими двоє і більше людей, але ролей завжди три: жертва, диктатор (агресор) і рятівник. Трикутник Карпмана – це психологічна модель, яка показує життєвий сценарій, що повторюється конфліктними ситуаціями із виявленнями аб'юзу за участю переслідувача, жертви та рятівника (спостерігача). Динамічність цієї моделі полягає в тому, що його учасники періодично міняються ролями [33, 34].

Особливостями поведінки жертви такі емоції страждання, альтруїзм, самопожертва, довірливість, відсутність недостатність креативності та гнучкості мислення, відсутність власної точки зору, міфологізованість, низька самооцінка, невпевненість, мрійливість; невміння захищати власні кордони, довірливість, залежність від інших, несамостійність, заляканість. Жертва відчуває провину, образу, страх, жалість до себе, розгубленість, бажання в захисті, беспорядність. Основне її бажання – зняття відповідальності та стабілізація самооцінки.

Роль диктатора (агресора) характеризується такими поведінковими проявами, як: агресивність, критиканство, пошук винних, травмованість; відсутність навичок партнерської комунікації, схильність до звинувачень. Такі люди мають викривлене бажання бути лідером, дратівливість; авторитарність. Дуже часто вони досягають самореалізації, користуючись власною силою з агресивними нападами на жертву. Агресор відчуває такі почуття як, азарт, гнів, роздратування, небажання діалогу та компромісу, необхідність домінувати, боротьба за справедливість, необхідність контролювати. Для того, щоб привязати жертву і не давати їй вийти з залежних відносин кривдник намагається весь час домінувати. Кривдник прихильний до використання таких методів як: ізоляція, концентрація уваги на потребах абюзера, виснаження різними методами, погрози, приниження, не пряме змушення виконання вимог [33, 34]. Агресор час від часу схильний до виявлення поблажливості та демонстрації свої «всемогутності»: готовий витратити певні кошти на подарунки жертві, проявити увагу та інше.

Ролі рятівника характерні такі риси як пасивно-агресивна поведінка. Така поведінка не розв'язує проблеми, яка є між агресором та жертвою. Дії, які вчиняє рятівник, викликають невдоволення у всіх учасників взаємодії. Підсвідомо він отримує вигоду від того, що допомагає і отримує винагороду у вигляді самозадоволення. По суті рятівник вирішує свої проблеми, приділяючи час та втручаючись у справи інших родин, замість того, щоб розв'язувати проблеми у своєму житті. В таких стосунках між жертвою та рятівником вибудовуються неекологічні стосунки, бо у рятівника, як правило, виражена нереалізована потреба бути потрібним комусь. Незавжди такі стосунки між жертвою та рятівником можуть бути тісними. Ця роль характеризується такими почуттями: жалість, перевага, співчуття, відповідальність, бажання зробити подвиг, схильність до самопожертвування [33, 34].

Роль жертви починає проявлятися, коли у людини розмиваються особисті кордони у взаємодії з аб'юзером, потакаючи вимогам партнера, нівелюються погляди на особисте життя та бажання звертати увагу на особисті потреби. Переслідувач прагне бути лідером, його переповнюють злість, напруження, роздратованість. Тому його негативні емоції знаходять вихід через контроль і критику оточення [33, 34].

Рятувальник захищає жертву. Він спрямовує свою агресію не на контроль як переслідувач, а на захист. Так С. Карпман писав, що.... «занурюючись в будь-яку з цих ролей, ми починаємо ігнорувати реальність, як актори на сцені, які знають, що живуть вигаданим життям, але повинні удавати, що вірять в її справжність, щоб створити хороший спектакль. При цьому ми ніколи надовго не затримуємося в одній ролі» [33, 34].

Динамічність трикутника підтримується на відповідному рівні: так, агресор постійно впливає на жертву та не дає жертві змоги повноцінно жити. Жертва часто намагається виправити ситуацію, проте це виходить невдало. Через те, що є властивість постійно підлаштовуватися під критерії агресора, які він ставить, людина втомлюється, скаржиться, знесилюються. Рятівник в

цьому трикутнику жаліє втішає, радить, та підставляє своє плече. Учасники цієї системи періодично міняються ролями через психологічні потреби кожного. Такі стосунки можуть тривати роками і люди навіть не усвідомлювати, що вони надійно застрягли в трикутнику. Треба зауважити, що насправді їм стає звичним такий стан в відносинах, тому що вони не розуміють і не бачать свою співзалежність один від одного в цих взаємозв'язках. Так агресору є кого звинувачувати, зливати свою образу та негатив, жертва постійно отримує співчуття, яке їй подобається і позбавляється від відповідальності за своє життя, а рятівник, своєю чергою, підвищує свою самооцінку та насолоджується роллю героя. Всі учасники тісно залежать одне від одного, тому що проблеми, перш за все, бачать в інших, вперто не звертаючи увагу на себе. Їх основним бажанням є змінити людину, тому що таким чином вона буде відповідати їх цілям. Тай, хоч цього не відбувається, цей зв'язок може бути настільки важливим, що навіть якщо це вийде, учасники та учасниці трикутника можуть переключити свою увагу на інші стосунки, так як ці вичерпають себе, тож настає гостра потреба в повторному переживанні ситуацій емоціоно звичного існування.

2.2. Газлайтинг як вид абюзивних гендерних взаємин.

Сьогодні для визначення типів насильства використовують такі терміни, як абьюзінг і газлайтінг. Дослідженнями абьюзінгу і газлайтінгу займаються такі психологи як, Адам Томісон і Джо Туччі, Ганта Крумінс («Detrimental Effects»), Аріель Лів («An Abbreviated Life»), Ланді Бенкрофт («Чоловіки-тирани. Як зупинити чоловічу жорстокість»), Джефрі Лоурі, Ленор Уолкер («The battered woman»), Марія Осборн («Вероніка вирішує жити. Історія абьюзінгу і зцілення»), Робін Стерн («The Gaslight Effects»).

Термін «гайлайтинг» з'явився у песі 1938 року «Газове світло», в якій злочинець намагається переконати свою дружину в тому, що вона божеволіє [43].

У песі дружина помічає, що чоловік приглушив газове світло в будинку, але він каже їй, що їй «все здається – воно таке ж яскраве, як і раніше». Спочатку життя здається обурливим – як хтось може не розуміти й не бути здатним підтвердити для себе свою власну реальність? Але цей тип досвіду відтоді набув легітимності в концептуалізації масштабів психологічного насильства. Газлайтинг дорівнює дезорієнтації, відволіканню уваги та навмисному запереченню реальності, що так легко може статися у стосунках, заснованих на тому, що один з партнерів має владу та контроль над іншим. Цю емоційно та психологічно маніпулятивну тактику безперечно відчують на собі багато жертв насильства у стосунках, які вони вважають інтимними партнерськими відносинами. Хоча газлайтинг зазвичай стосується більш конкретних інцидентів та подій психологічного насильства, можна вважати, що цей термін можна застосовувати ширше до досвіду багатьох жертв домашнього насильства. Це пов'язано з природою міжособистісних стосунків, які повинні сприяти любові, повазі та рівності, але натомість страждають від нездорової поведінки, зловживань та насильства.

Соціологічне розуміння газлайтингу вимагає розгляду цього явища в його культурному, структурному та інституційному контекстах. Гендерна нерівність є однією з умов можливості газлайтингу: вона позбавляє жінок соціального впливу. Суспільству притаманна позиція, яка визначає чоловічі думки та судження як більш вірні. Це не означає, що чоловіки ніколи не стикаються з насильством або образливими тактиками, але скоріше, що гендерна нерівність робить жінок більш схильними до віктимізації, ніж чоловіків [43].

Газлайтинг є пов'язаним безпосередньо зі статтю, бо жінки, зазвичай, частіше стають жертвами психологічного насилля порівняно з чоловіками, які, своєю чергою, і застосовують газлайтинг [43]. Абрамсон К. пояснював це соціальною обумовленістю. На його думку, це частина структури сексизму: жінки повинні бути менш впевнені в собі, більше сумніватися в поглядах, переконаннях, реакціях і сприйнятті, у порівнянні з чоловіками. А газлайтинг

спрямований на підрих чийхось поглядів, переконань, реакцій і сприйняття [43].

Абрамсон К. говорив, що остаточна «стадія» газлайтингу – важка, велика клінічна депресія [43]. Стосовно жінок, що в таких випадках здатність жертви протистояти маніпуляції залежить від її здатності довіряти своїм власним судженням.

Р. Стерн «The Gaslight Effects» визначив ряд ознак, які можуть вказувати на газлайтинг. Наприклад, постійне виправдання перед партнером та його перед рідними й близькими, страх роздратувати його та постійні вибачення [47].

Р. Стерн виділяє три стадії, через які проходить жертва газлайтингу, незалежно від типу відносин:

- Заперечення. Жертва бачить зміни в поведінці партнера, проте заперечує те, що відбувається, думаючи про те, що з цим вона не стикнеться більше або спише це на якісь чинники в стосунках.
- Сумнів. Жертва починає сумніватися у своєму сприйнятті ситуації. Проте вона захищається від газлайтера та намагається довести свою точку зору та переконати його.
- Віра в правоту агресора. Тут жертва починає вірити в те, що сказав газлайтер, і одночасно з цим приймає свою провину в усьому що відбувається. Вона сподівається на схвалення, тому дотримується усіх вказівок [47].

Газлайтинг несе за собою серйозні наслідки: на третій стадії жертва може зіткнутися з депресією і тривожним розладом.

Можна зробити висновок, що портрет аб'юзера насичений такими рисами серед яких: агресивність, запальність, жадання влади, жорстокість, маніпулятивність. Деструктивна поведінка полягає в сприйнятті себе та в ставленні до себе як до караючого судді і зниженні соціальної адаптації в жертви, що безумовно є деструктивною поведінкою.

Поширеною думкою є та, що жертвами стають слабкі люди, проте саме сильні особи захоплюють та притягують аб'юзерів, яким не цікаво заводити

стосунки зі слабкими партнерами. Захоплення, яке вони відчують в емоційних гойдалках з сильною особистістю, є найбільшим. Свою перемогу насильники бачать в підпорядковуванні, у залякуванні та в тому, щоб зламати людину, яка часто знаходиться вище аб'юзера по соціальному статусу, рангу чи інших показниках. Аб'юзінг є психологічним насильством, що впливає на емоції й психіку партнера шляхом залякувань, образ, шантажу тощо, а газлайтинг - це форма, яка є однією з найнебезпечніших психологічних маніпуляцій партнером, що має жахливі наслідки для психологічного стану особи.

2.3 Наслідки досвіду аб'юзивних гендерних взаємин

При проведенню аналізу сімейних пар французьким центром допомоги жертвам «Maison Secours aux Femmes» виявлено, що цикл домашнього насильства являє собою порочне коло, в якому одна за одною слідує чотири фази: напруга, агресія, виправдання і примирення.

Саме послідовність цих фаз, ритм та інтенсивність яких з часом збільшуються, дає змогу партнеру, який контролює, зберігати свою владу над стосунками. Нестабільність і збентеження, які це спричиняє в жінки-жертви, змушують її продовжувати ці стосунки, незважаючи на перенесені напади [14].

До постраждалих осіб відношення оточуючих нерідко формується з позиції беззахисності та безвольності, дехто виражає зневагу до таких людей чи навіть осуд. Причинами такого можуть бути позиції інших про те, що саме своєю поведінкою і рисами жертви провокують та дозволяють вчиняти насильство над собою. Проте якщо такі люди допомагають в супроводі (соцпрацівники, психологи), то вони повинні відмовитися від оціночних думок, адже реабілітація постраждалих потребує емпатії, довіри та активного слухання. Відсутність таких рис та навичок унеможливорює ефективну допомогу. Жертва надзвичайно вразлива, їй властива самокритика, відчуття

провини, звинувачення себе, однак особливо важливим є наявність прихильності до кривдника. Прихильність в такому випадку є причиною пошуку виправдання кривднику, через що жертви рідко шукають допомогу [14].

Особи, що зазнали психологічного насилля, згодом набувають психологічної травми, яка характеризується втратою контролю над собою, тілом, емоціями та, що саме важливе, контактом з іншими людьми.

Як показує практика, пережитий досвід насилля змінює здатність людини сприймати довіру та довіряти людям і бути впевненими в собі: вплив настільки сильний, що травмує і призводить до виснаження, щоб контролювати емоції. З часом потрібно зовсім трішки для того, щоб емоції, які людина тримає в собі, вийшли назовні, та людина втратила контроль над собою. В таких випадках може дійти навіть до вбивства партнера [14].

Якщо проаналізувати поведінку жертв в ситуації психологічного насильства, можемо побачити поняття «стокгольмський синдром». Термін «стокгольмський синдром» увійшов у науковий дискурс в 1978 році. Причина його появи: два близьких за часом захоплення заручників, що трапилися в Стокгольмі. В обох випадках через кілька днів заручники стали симпатизувати й довіряти терористам більш, ніж поліцейським, які намагалися їх звільнити.

У жертви при цьому можна простежити когнітивні та експресивні здібності, зниження опору, початок регресії. В таких стосунках свідомі психологічні процеси міняються на підсвідомі захисні механізми. При гуманному ставленні до жертви, сама жертва ідентифікує себе з насильником в аб'юзивних стосунках, де жертва переймається почуттями любові, відданості авторитету. Хоч ці почуття є парадоксальними, через спрямованість на людину, яка вчиняє насильство, проте починає діяти правило «Між ненавистю і любов'ю – один крок». Емоція витісняє логіку, і людина забуває про страждання, у свідомості залишається любов як слід пам'яті про страждання, пам'ять забуття болу страждань.

Важливо зазначити, що не всі особи, котрі пережили психологічне насилля, демонструють негативні наслідки пережитого. Приблизно в однієї третини жінок не простежується відстрочених наслідків. На цей процес адаптації й подолання впливають як внутрішні, особистісні, характеристики, так і характеристики середовища [40].

Виділяють загальні клініко-психологічні наслідки пережитого насильства. При діагностиці і описі психічних розладів, які розвиваються внаслідок пережитого психологічного насильства, часто використовують динамічний підхід, при якому простежується етапність в їх формуванні. У більшості жінок виникає:

- гостра реакція на стрес (F43.0);
- депресивні реакції (F43.2);
- фобії та тривожні розлади (F40),
- посттравматичний стресовий розлад (F43.1);
- змішаний розлад емоцій і поведінки (F43.25).

Віктимізація – це процес перетворення людської індивідуальності на жертву. Христенко пропонує наступне визначення поняттю жертва: людина (сторона взаємодії), яка втратила значущі для неї цінності в результаті впливу на неї іншої людини (сторони взаємодії), групи людей, певними подіями й обставинами [22]. За кордоном аналіз віктимної поведінки представлений у дослідженнях більшості наукових шкіл: З. Фройд, Е. Фромм, А. Адлер, К. Хорні А. Маслоу, К. Роджерс, К. Ясперс [10, 11].

Умовно наслідки психологічного насильства ділять на два типи:

- недовготривалі - такі проявляються безпосередньо під час насилля. До прикладу: почуття приниження, образа, страх, не впевненість в собі тощо. [33]
- довготривалі, проявляються згодом в характері та поведінці особистості. Серед них: депресія, стрес, психологічна травма, загострення соматичних захворювань тощо.

До безпосередніх психологічних наслідків відносять такі явища: почуття страху, ізоляції, гніву, провини й сорому, відчуття зради. Жертва схильна перекладати відповідальність за ситуацію насильства на себе.

До відстрочених наслідків психологічного насильства належать такі феномени:

- Безпосереднє переживання травматичної події.
- Перманентне перебування в ситуації яка травмує психіку.
- Перманентне переживання повторних або екстремальних впливів жахливих (aversive) деталей травматичної події (подій) [40].

З цього випливає, що часто людина перебуває у стані психологічного дискомфорту, який охоплює почуття роздратування, образи, приниження, «звикання» з образливою поведінкою, сумніви у «нормальності» власних почуттів і психічного стану та ін. Наслідок постійного психологічного насилля – особистісні зміни [40]. Тож розглянемо більш предметно ці зміни.

Жертва сприймає свого агресора як захист, використовуючи заміщуючи свідомі та логічні психологічні процеси на несвідомі. Таким чином починається виправдовування свого кривдника та знецінення факту самого насильства, бо це у свідомості жертви виглядає як щось в рамках норми. Наслідком такої поведінки є те, що людина, яка перебуває в таких стосунках, вкрай рідко звертається за допомогою. Намагання виправдати кривдника є наслідком бажання уникнути власної беспорядності пригніченій жертві, яка є зневіреною в різних можливостях змін у житті, тому їй нічого не залишається, як виправдовувати агресора. У жертви часто простежуються такі думки, як: «я сама винна, треба було діяти по-іншому», «він – хороший, це зовнішні обставини посприяли цьому», «він не міг по-іншому вчинити» і т.п. Це свідчить про травмуючий вплив на психіку. Деякі дослідники, які вивчали самозвинувачення у жінок, які зазнали насильства, повідомляють, що жінки, які визнають свою провину за насильство, менш схильні припиняти стосунки, оскільки вони виправдовують насильство проблемами у стосунках або стресовими ситуаціями. У жінок, які зазнають різних форм насильства, зростає

рівень самозвинувачення через складність визначення причини, на яку можна покласти провину. Небагато досліджень оцінювали зв'язок між переслідуванням і самозвинуваченням, хоча в одному з них було виявлено, що студентки, яких переслідував колишній партнер, мали вищий рівень самозвинувачення, ніж ті жінки, які стали жертвами сексуального насильства, або студентки, які не зазнавали переслідувань чи насильства.

У осіб, які постраждали від психологічного насильства, простежується бажання до усамітнення. Ця така собі соціальна ізоляція від інших, що формується через недовіру до світу. Причинами цього є страх повторення травматичних ситуацій, які пережила людина. Часто такі люди відчують себе покинутими, пригніченими, відчуженими, безнадійними, непривабливими, тому вона прагне ізолюватися від різних контактів. Як наслідок, проявляється комунікативна некомпетентність, що характерна нездатністю встановлювати, знаходити та підтримувати контакти з іншими людьми.

Що стосується сексуального насильства, то багато жертв відчують шок, страх, хвилювання, розгубленість і соціальну відстороненість одразу після скоєння злочину [32]. Дехто також може страждати від спогадів, проблем зі сном та емоційну відстороненість – симптоми, характерні для ПТСР [32]. Дійсно, ПТСР є найпоширенішим психічним наслідком сексуального насильства. Хоча жертви сексуального насильства часто переживають емоційний дистрес, вони можуть продовжувати відчувати його ще до двох років після нападу [28]. Оскільки психологічне насильство є безперервним, складається з різноманітних взаємодій та поведінки в часі і може відбуватися у більш взаємних взаємодіях, ніж інші форми насильства, розуміння наслідків цієї форми жорстокого поводження також потребуватиме складного та глибокого дослідження. Вивчення особистісних рис, що становлять інтерес, на які, безумовно, можуть впливати міжособистісні травми, включає комунікабельність, відкритість до досвіду, залежність, напористість і довіру, тоді як емоційні стани можуть включати безпорадність,

гнів, відчуженість, ізоляцію (самотність) і втрату. Зміни в переконаннях і цінностях (наприклад, втрата невразливості, відсутність передбачуваності) також є важливими наслідками для подальшого дослідження.

Не всі жертви сексуального насильства відчують ці негативні психологічні наслідки для здоров'я в однаковій мірі [35].

Висновки до другого розділу

Однією з важливіших та найгостріших проблем в умовах сьогодення та змін в розвитку суспільства стає питання зміни та досвіду сучасного суспільства щодо проблеми абюзивних стосунків. Ця проблема привертає все більшу увагу науковців в силу важких наслідків абюзу для осіб, які його переживають, та негативного впливу на здоров'я людини в цілому. Порушення, що виникають внаслідок перенесеного насильства важко оцінити, вони зачіпають всі рівні розвитку особистості, його поведінку, когнітивну сферу життя, погіршують якість життя

Основною небезпекою в стосунках постає саме не розуміння жертви реальних причин скоєння насильства щодо себе і, як наслідок, звинувачення себе в усіх негараздах та бідах, які відбулися з нею в відносинах з насильником.

Абюз частіше за все зустрічається у чотирьох видах, які відповідають видам насильницьких дій, а саме: психологічний, фізичний, сексуальний та економічний. Абюзер може використовувати будь-який з перелічених видів насилля окремо, але зазвичай вони використовуються разом.

Хоч і в гендерному співвідношенні насилля більш ототожнюється з маскуліністю, жінки теж здатні проявляти насилля щодо своїх партнерів. Ці дії можуть бути спричинені різними проявами гендерних упереджень.

Чоловіки сильні, тому найчастіше виявляють такі форми фізичного виду абюзу як: побиття, поштовхи, стусани, ляпаси, небажані дотики. В психологічних видах аб'юзивних стосунків використовують: погрози

заякування, переслідування, газлайтинг приниження гідності, ізоляцію від навколишнього світу. У сексуальному насильстві чоловіки переважно використовують: примушення до сексу, порнографічні фільми, зґвалтування, примус до різного роду сексуальних девіацій, різних форм сексу, інцесту та садистських практик. У рамках застосування форм економічного насилля чоловіки застосовують такі дії: забороняють чи обмежують своїм партнерам навчання, не дозволяють виходити на роботу, працювати, примушують до заняття жебрацтвом, проституцією, крадіжками, відбирають у жертви насильства кошти.

Жінки, що схильні проявляти насильство до своїх партнерів, більш схильні до таких проявів як: побиття, опіки. Що стосується психологічного впливу, то це відбувається в формах: маніпуляції, газлайтингу, приниження гідності та заниження самооцінки жертви. Якщо казати за сексуальне насильство, то це, як правило, тільки примус різних форм девіацій під час сексу та садистських практик.

У зв'язку з тим, що абюз складно виявити, сторонні люди часто не бачать його проявів. Це призводить до безкарності різних проявів насильства по відношенню до жертви та інколи навіть сторонніх людей. Тому важливо знати та поширювати інформацію щодо аб'юзивних стосунків та проявів, видів, форм та ознак, властивих аб'юзивним стосункам в гендерних взаєминах між чоловіками та жінками, щоб убезпечити людей та запобігти цьому з метою створення суспільства, яке буде вільним від гендерно зумовленого насильства та аб'юзу в стосунках.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ АБ'ЮЗИВНИХ СТОСУНКІВ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК

3.1. Загальна характеристика дослідження

Емпіричне вивчення гендерних аспектів аб'юзивних взаємин чоловіків та жінок було проведене у м. Запоріжжя. Громадська організація «Українське жіноцтво» спрямована на розширення прав і можливостей жінок через інноваційні рішення в усіх сферах життєдіяльності суспільства, ґрунтуючи свою діяльність на принципах гендерної рівності та гендерної демократії. Основні напрямки діяльності організації охоплюють популяризацію соціальної та гендерної рівності, утвердження рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя.

Організація активно сприяє формуванню серед жінок освіченої та культурної еліти, підвищуючи кількість громадських і державних діячів, а також працюючи над подоланням гендерних стереотипів. «Українське жіноцтво» організовує культурні заходи, тренінги, фестивалі та конференції в Україні та за її межами, які розвивають інтелектуальний і творчий потенціал українського жіноцтва.

Миротворчість та створення толерантного суспільства є важливими аспектами діяльності організації. Вона формує в суспільній свідомості пріоритети прав людини і загальнолюдських цінностей, забезпечуючи захист інтересів жінок та їхніх дітей в економічній і соціальній сферах. Організація також працює над забезпеченням рівності прав осіб незалежно від статі, віку, сексуальної приналежності, фізичних можливостей, соціального статусу, віросповідання та політичних поглядів, запобігаючи будь-яким видам дискримінації.

«Українське жіноцтво» активно співпрацює з українськими та міжнародними неурядовими організаціями, розвиваючи мережу контактів для спільної роботи над жіночими питаннями. Організація проводить навчальні

програми з гендерної проблематики, вивчаючи міжнародний досвід активної діяльності жінок в управлінні державою та суспільством. Підтримка жіночих підприємницьких ініціатив та сприяння економічній стійкості жінок і їхніх сімей також є важливою частиною діяльності організації.

«Українське жіноцтво» залучає жінок до активної участі в суспільному та політичному житті країни, сприяючи їхньому впливу на важливі суспільні процеси та посиленню ролі жінок на локальному, регіональному та національному рівнях. Протягом практики в «Українському жіноцтві» я мала можливість залучитися до цих напрямків діяльності, отримуючи безцінний досвід у сфері психології та соціальної роботи, а також активно сприяючи змінам у суспільстві.

ГО «Українське жіноцтво» здійснює роботу з допомоги нужденним родинам під час війни. В березні 2022 року Громадська організація «Українське жіноцтво» організувала ХАБ для екстреної допомоги вимушено переміщеним особам до міста Запоріжжя з окупованих територій та із зон ведення бойових дій.

Мета програми: Виявлення потреб та надання допомоги родинам з дітьми, які перебувають у місті Запоріжжя. Гуманітарна допомога надається родинам з переліку категорій, які є особливо вразливими: родини з малюками, соло-батьки, багатодітні, родини з дітьми з інвалідністю.

Тема моєї роботи надзвичайно актуальна для організації та дослідження, що проходили в екологічних умовах з необхідною базою та приладдям.

Мною здійснено аналіз рівнів прояву гендерних аспектів абюзивних взаємин чоловіків та жінок.

Метою дослідження є: емпірично дослідити абюзивні взаємини через зв'язок з видами агресивної поведінки, гендерних ролей (маскулінності, фемінності та андрогінності), нарцисизму, упередженості.

Для досягнення мети наукового дослідження і вирішення поставлених завдань було розроблено програму досліджень, яка дає можливість одержання

повної та чіткої інформації для кожного з поставлених завдань та поетапного їх вирішення (мал. 3.1)

Малюнок 3.1. Етапи дослідження

Дослідження складалося з 3 етапів, кожен з яких вмичував перелік завдань, об'єктів вивчення, одиниць спостереження, методів дослідження, які притаманні кожному етапу. На першому етапі було проведено аналіз проблеми, що досліджується, який включає огляд наявних вітчизняних та світових джерел наукової інформації, збір та накопичення первинного дослідницького матеріалу; обґрунтовано актуальність; встановлено мету, завдання, об'єкт, предмет, виокремлено гіпотезу дослідження; систематизовано базові поняття.

На другому етапі розроблено науково-методологічний інструментарій проведення дослідження, сформульовані гіпотези:

1. Індикатори гендерних ролей чоловіків та жінок (маскулінність, фемінність, андрогінність) прямо не пов'язані з виявами різних форм агресії як різновидності абююзу.

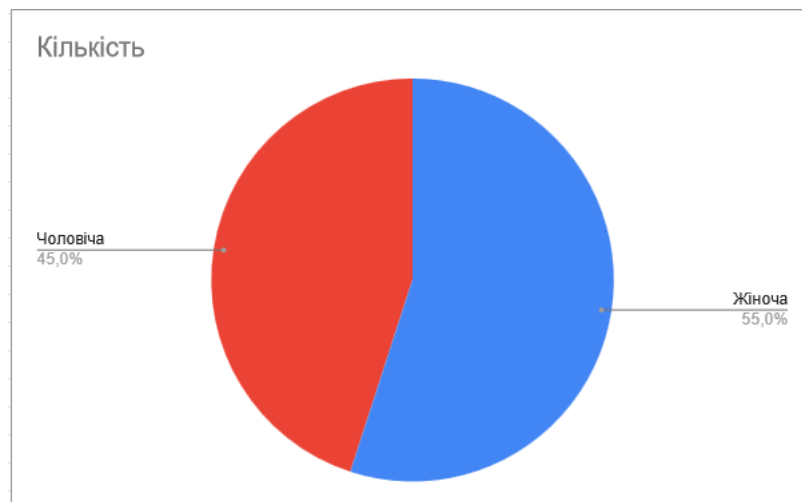
2. У чоловіків та жінок існує зв'язок між особистісними рисами такими макіавеллізм, нарцисизм, психопатія та виявами абюзивних взаємин у різних формах агресії.

3. Специфіка абзивних взаємин характеризується специфікою рівнів упередженості та виявами різних форм агресії у чоловіків та жінок.

Підібрані відповідні методики для діагностики гендерних аспектів абюзивних взаємин чоловіків та жінок.

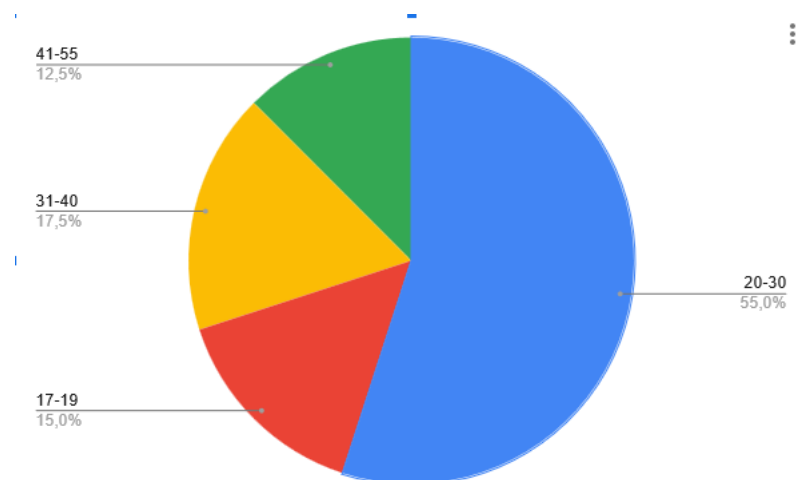
На третьому етапі було опрацьовані результати дослідження, зведено в єдиний дослідний матеріал та сформовані висновки.

Загальна кількість досліджуваних – 80 осіб віком від 17 до 55 років, з яких 36 чоловіків та 44 жінки.

Малюнок 3.2. Діаграма розподілу по статі досліджуваних

Структуру респондентів залежно від віку народження представлено на мал. 3.3.

Малюнок 3.3. Діаграма вікового складу досліджуваних

Організуючи зміст експериментального дослідження, треба зазначити, що для емпіричного дослідження гендерних аспектів абюзивних взаємин чоловіків та жінок були підбрані такі психологічні та діагностичні методики:

1. Для дослідження абюзу підбрано методику А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького), що є одним з найпопулярніших інструментів для діагностики показників та форм агресії. Вона ґрунтується на теорії, яка виокремлює чотири основні форми агресії:

- Фізична агресія – це прямий фізичний напад на іншу людину.
- Вербальна агресія – це використання образливих слів, щоб завдати шкоди іншій людині.
- Пасивно-агресивна агресія – це форма агресії, яка проявляється в пасивному опорі, саботажі або ухилянні від виконання вимог.
- Спрямована на себе агресія – це форма агресії, яка спрямована на себе, наприклад, самоушкодження або самогубство.

Методика складається з 42 тверджень, на які випробуваний повинен відповісти за шкалою від 1 до 5, де 1 означає «дуже рідко» і 5 означає «дуже часто». За результатами відповідей обчислюється показник по кожній формі агресії. Показник фізичної агресії відображає схильність до прямого фізичного нападу на іншу людину. Високий показник фізичної агресії може свідчити про наявність насильства в особистому житті або про проблеми з контролем гніву.

Показник вербальної агресії відображає схильність до використання слів, щоб завдати шкоди іншій людині. Високий показник вербальної агресії може свідчити про схильність до конфліктів, ворожості або ворожнечі.

Показник пасивно-агресивної агресії відображає схильність до пасивного опору, саботажу або ухилення від виконання вимог. Високий показник пасивно-агресивної агресії може свідчити про нездатність прямо висловити свої потреби або бажання.

Показник спрямованої на себе агресії відображає схильність до самоушкодження або самогубства. Високий показник спрямованої на себе

агресії може свідчити про наявність психічних проблем, таких, як депресія або тривога.

2. Проведення анкетування на виявлення рівня агресивності. Автор: Опитувальник Т.О. Серга «Виявлення схильності людини до зовнішньої агресії». Інструкція до заповнення анкети: дослідник пропонує піддослідному прочитати запитання в анкеті та відповісти на них, виділивши «так» або «ні» у бланку анкети.

За кожен позитивну відповідь досліджуваній набирає по одному балу. Необхідно підсумувати отримані бали щодо кожного виду насильства. Рівні вираженості агресії з кожного виду насильства розподіляються. Після того, як дослідник виявив вираженість того чи іншого виду насильства в конкретного досліджуваного, він підсумовує всі бали й отримує загальний бал за зовнішніми проявами агресії. Рівні розподіляються таким чином:

- 1–4 балів – низький рівень агресії;
- 5–8 балів – середній рівень агресивності;
- 9–12 балів – високий рівень агресивності;
- 13–16 балів – дуже високий рівень агресивності на виявлення досвіду людини до зовнішньої агресії та форм насилля.

3. Щодо вибору методик також важливо було дізнатися, що впливає саме на прояви агресивної поведінки партнерів, тому також було використано методику Опитувальник «Gender Bias Quiz», що був розроблений як інструмент для виявлення гендерних упереджень, щоб підвищити обізнаність про них серед педагогів, соціальних працівників, психологів тощо. Анкета складається з 20 запитань, які містять твердження про певні гендерні установки. На кожне запитання учасник/ця можуть обрати один варіант відповіді, який оцінюють відповідною кількістю балів: повністю не погоджуюся (1 бал), частково не погоджуюся (2 бали), частково погоджуюся (3 бали), повністю погоджуюся (4 бали).

4. Темна тріада – це психологічна методика, яка використовується для вимірювання трьох темних рис особистості: нарцисизму, макіавеллізму та

психопатії. Ці риси вважаються «темними», оскільки вони можуть мати негативні наслідки для себе та інших.

Нарцисизм – це комплекс емоцій, що характеризується уявним або надмірним захопленням собою, своїми здібностями та досягненнями. Люди з високим рівнем нарцисизму часто мають завищене почуття власної важливості, потребу в захопленні та схильність до експлуатації інших.

Макіавеллізм – це система етичних принципів, яка підкреслює важливість досягнення цілей, незалежно від того, як це робиться. Люди з високим рівнем макіавеллізму часто маніпулятивні, безжальні та цинічні.

Психопатія – це розлад особистості, який характеризується відсутністю емпатії, совісті та відповідальності. Люди з високим рівнем психопатії часто схильні до насильства, правопорушень та інших антисоціальних поведінок.

Техніка темної тріади була розроблена у 2002 році Дж. П. Джонсом та Р. Х. Фрідманом. Методика складається з 40 пунктів, які оцінюють кожен з трьох рис. Відповіді на питання оцінюються за шкалою від 1 до 5, де 1 означає «не зовсім так», а 5 означає «дуже так».

Техніка темної тріади широко використовується в наукових дослідженнях. Методика була пов'язана з такими негативними наслідками, як депресія, тривога, насильство та правопорушення. Методика темної тріади також може бути використана в клінічній практиці для оцінки людей, які можуть бути схильні до ризику вчинення насильства або інших антисоціальних дій.

Отже, вище перераховані методики були підібрані для проведення психологічного дослідження аб'юзивних гендерних взаємин чоловіків та жінок.

Методика «Маскулінність – фемінінність» Сандри Бем.

Методика була запропонована Сандрою Бем (1974) для діагностики психологічної статі й визначає ступінь андрогінності, маскулінності й фемінінності особистості. Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на

кожне з яких необхідно відповісти «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей.

За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал. Потім визначаються показники фемінінності (F) і маскулінності (M) відповідно до наступних формул.

$F = (\text{сума балів за фемінінністю}): 20;$

$M = (\text{сума балів за маскулінністю}): 20.$

Основний індекс IS визначається як:

$IS = (F - M) \times 2,322.$

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то роблять висновок про андрогінність. Якщо індекс менше -1 ($IS < -1$), то робиться висновок про маскулінність, а якщо індекс більше +1 ($IS > 1$) – про фемінінність. При цьому, у випадку коли $IS < -2,025$, говорять про яскраво виражену маскулінність, а якщо $IS > +2,025$ – говорять про яскраво виражену фемінінність.

Інтерпретація результатів. Якщо за результатами набраних балів ви досягли середніх показників маскулінних та фемінних якостей, це означає, що ви належите до того рідкісного типу людей-андрогінів, яким піддається будь-яка робота і будь-які чоловічі й жіночі ролі. Ваша поведінка досить гнучка, що дає змогу вам бути доброю людиною, чутливою, а також сміливою, рішучою, здатною постояти за себе, підтримати інших, повести їх за собою.

Дослідження було проведено у кілька етапів:

– Підбір методик. На початок дослідження відбувався відбір методик. З великої різноманітності методик були відібрані ті, які найбільш відповідали меті та гіпотезам дослідження. Під час дослідження учасникам було проведено інструкцію щодо заповнення методик. Також вони були ознайомлені з умовами конфіденційності та особливостями використання отриманих від них даних.

– Проведення основного дослідження, яке містило: заповнення паспорттики, вираховування шкал.

– Первинне опрацювання даних. Дані, отримані за допомогою стандартизованих методик та сконструйованих шкал, підраховувалися згідно з ключами і вводилися в електронну таблицю програми Statistica 6.0. Результати опрацювання у вигляді зведених таблиць наведені в додатку Б.

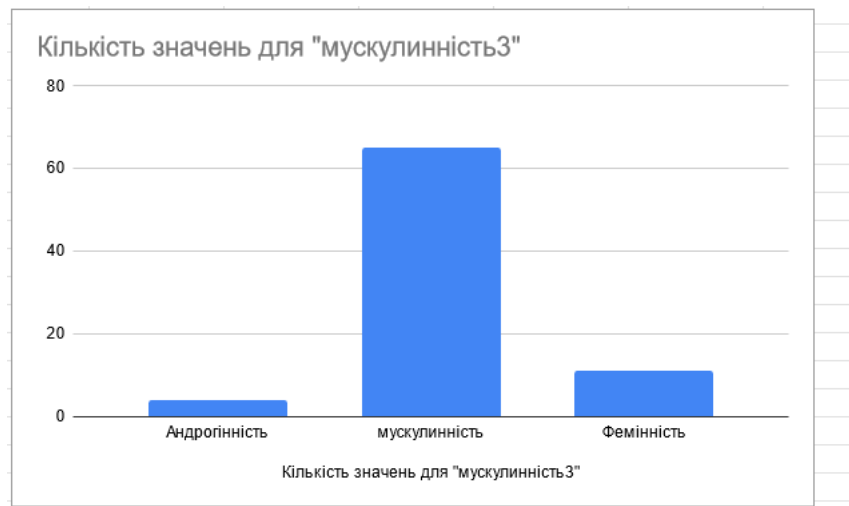
– Вторинне опрацювання даних. Опрацювання кількісних даних відбувалося за допомогою методів статистичного аналізу.

– Опис результатів дослідження. Результати дослідження склали інтерпретації, отримані на перетині опрацьованих кількісних та якісних даних. Для проведення усіх операцій статистичного аналізу було застосовано програми Statistica 6.0 та Excel (Зведена таблиця первинних емпіричних даних дослідження психологічних особливостей осіб з різними рівнями соціальної фрустрованості відображена в додатку Б).

3.2. Емпіричне дослідження взаємозв'язку гендерних ролей, нарцисизму, упередженості та агресії.

Перший етап аналізу – Проведення описової статистики. Для цього було використано такі інструменти: Basic Statistics → Descriptive statistic (Додаток В).

При аналізі отриманих даних була ціль відштовхуватися від таких рис, як маскулінність, фемінність та андрогінність. За допомогою методики Сандри Бем ми отримали дані, де в більшості респондентів простежується маскулінність. Причиною чого є ситуація в країні. Тому навіть жінкам потрібно проявляти риси, які характерні маскулінній поведінці, а саме: незалежність, наполегливість, доміантність, агресивність, схильність до ризику, самостійність, впевненість в собі й ін. Саме вони допомагають опиратися тим викликам, з якими стикається людина. Тому в подальшому дослідженні відштовхувалися від статі опитаних респондентів.

Малюнок 3.4. Порівняння рівня фемінності, мускулинності та андрогінності

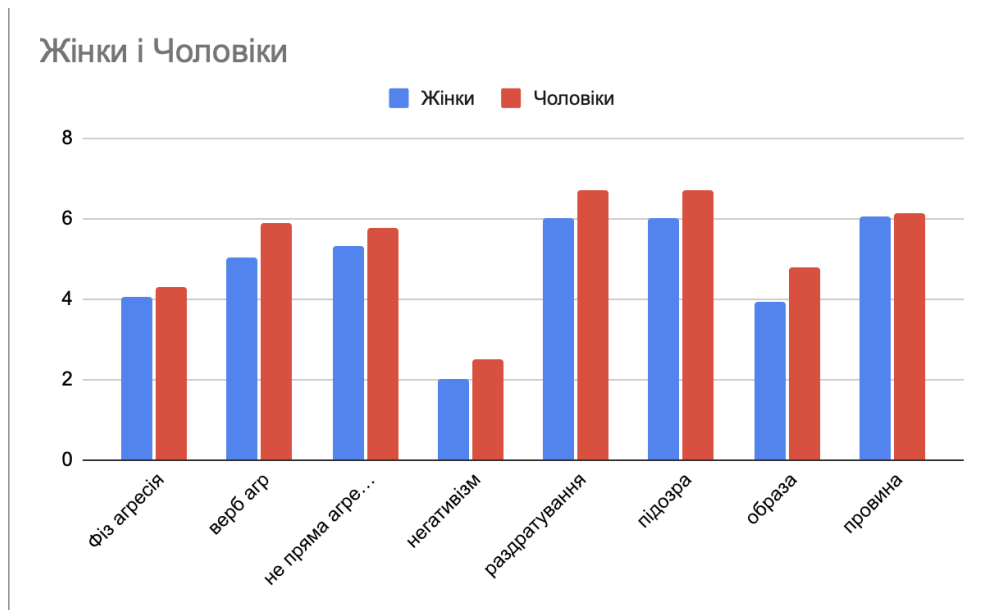
Другий етап аналізу – Проведення порівняльного аналізу. Для цього було використано такі інструменти: Basic Statistics → T-Test, independent, by groups.

Ймовірно, що індикатори гендерних ролей чоловіків та жінок (маскулінність, фемінність, андрогінність) не пов'язані з їхніми виявами різних форм агресії, де у чоловіків значно вищі прояви всіх показників по методиці визначення показників та форм агресії за методикою А. Басса та А. Дарки.

Але показники не є вагомими. Зазначу, що отримані дані не мають статистично значущого результату через те, що $p < 0,0500$. Мал. 3.5.

Дивлячись на даний графік ми можемо бачити, що супротив поширеній думці про те, що схильними до проявів фізичної агресії можуть бути лише чоловіки, ми бачимо також схильність жінок проявляти фізичну агресію в стосунках. Також ми можемо побачити, що як і чоловікам, так і жінкам притаманний вираз негативних почуттів через крик. Окрім цього, в рівній мірі є притаманність не прямій агресії, що спрямована на іншу особу, або ні на кого не спрямована. Присутній також негативізм як опозиційна манера в поведінці, що виявляється від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів. Також на порівняльному аналізі видно, що роздратування як готовність до прояву негативних почуттів при найменшому порушенні: запальність, грубість – притаманне не лише чоловікам. Підозрілість в такому

випадку характерна як і чоловікам, так і жінкам, як негативна реакція недовіри й обережності стосовно інших людей та переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду. Образа в стосунках характерна обом статям: заздрість і ненависть до оточення за дійсні й вигадані дії. Та відчуття провини що в стосунках проявляється як можливе переконання іншого суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, робить зло, а також відчуються їм докори сумління.

Малюнок 3.5. Порівняльний аналіз статі з проявами агресії

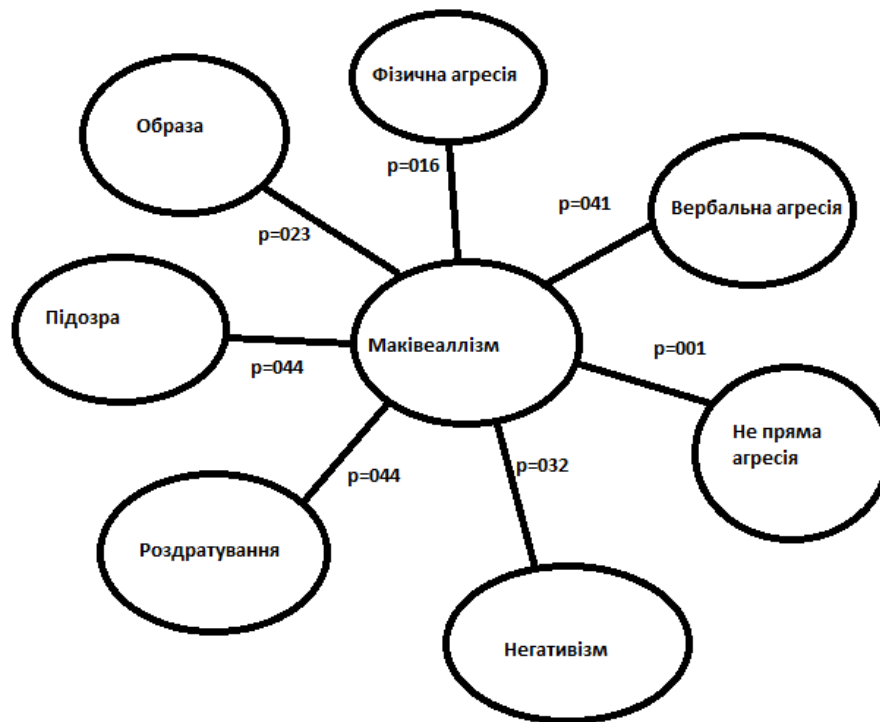
Для кореляційного аналізу було використано такі інструменти: Basic Statistics → Correlation matrices.

Кореляційний аналіз даних дозволив зробити кілька висновків про те, що ймовірно, що у чоловіків та жінок існує зв'язок між особистісними рисами такими, як макіавеллізм, нарцисизм і психопатія та проявами різних форм агресії (кореляційні зв'язки зображено таблицею у додатку Д):

1. Ми можемо побачити зв'язок макіавеллізму з такими факторами, як фізична агресія, вербальна агресія, непрямая агресія, негативізм, роздратування, підозра та образа (Мал. 3.1).

2. На другому кореляційному зв'язку ми можемо бачити зв'язок між нарцисизмом та фізичною агресією, роздратуванням підозрою та негативізмом (Мал.3.2).

3. На ще одному рисунку ми можемо побачити зв'язок між психопатією та непрямую агресією, провинною, фізичною агресією, негативізмом, роздратуванням, образою та підозрою (Мал.3.3).

Малюнок 3.6. Плеяда кореляцій макевеіаллізму з проявами агресивної поведінки

На основі даного кореляційного аналізу можна зробити наступні висновки. Фізична агресія, в контексті макіавеллівського підходу, може бути використана для підтримання влади, придушення опозиції або видалення конкурентів. Важливо зауважити, що це не є обов'язковою або найефективнішою стратегією, але в певних ситуаціях це може входити в арсенал макіавеллівських методів. Особи з високим рівнем макіавеллізму можуть використовувати вербальну агресію як засіб зведення партнера з розуму чи створення напруженої атмосфери для досягнення своїх цілей.

Особи, що схильні до макіавеллізму, завдяки їхньому способу мислення можуть схильніше використовувати вербальну агресію під час конфліктних ситуацій. Вони можуть намагатися встановити своє переважання за допомогою гострих слів, які можуть бути спрямовані на партнера з метою відстояння своїх позицій.

Непряма агресія може бути способом виявлення макіавеллізму та їх тенденцій у відносинах. Замість відкритого конфлікту чи прямої конфронтації, люди можуть використовувати підступність, інтриги та інші тонкі методи для досягнення своїх цілей. Це може мати (в собі) використання психологічних приймань, таких як маніпуляція емоціями, вплив на думку чи формування образу.

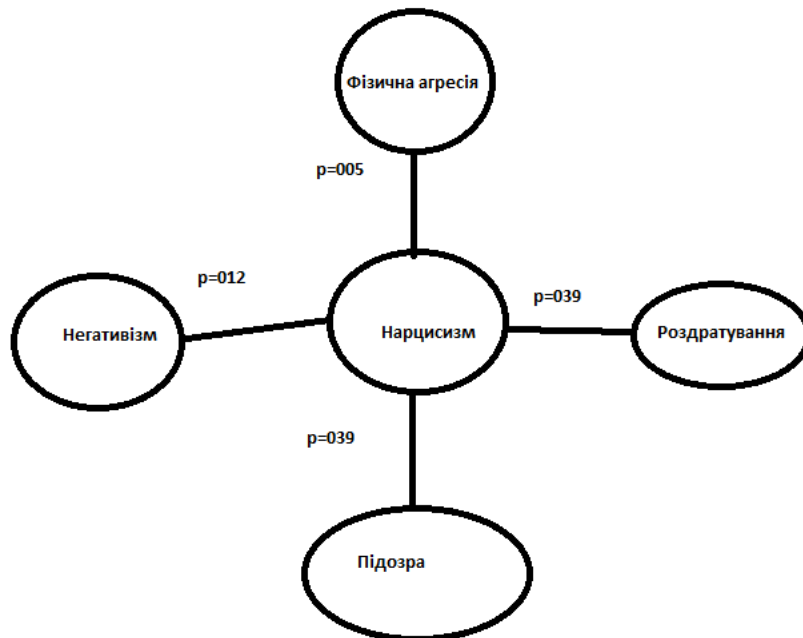
Макіавеллізм і негативізм можуть взаємодіяти в стосунках в різних аспектах. Наприклад, макіавеллісти можуть використовувати негативну поведінку інших людей, щоб досягти своїх цілей. Наприклад, вони можуть використовувати маніпуляцію або страх, щоб контролювати інших людей. Негативізм також може посилювати макіавеллізм. Наприклад, негативісти можуть створювати негативне середовище, в якому макіавеллісти можуть легше досягати своїх цілей. З іншого боку, негативізм може також бути результатом макіавеллізму. Наприклад, якщо людина постійно піддається маніпуляції або контролю, вона може стати негативною і недовірливою до інших людей.

Макіавеллісти часто використовують роздратування як інструмент для досягнення своїх цілей. Вони можуть провокувати інших на конфлікт, щоб потім використати їхню емоційну реакцію на свою користь. Наприклад, макіавелліст може навмисно образити або принизити когось, щоб викликати у нього гнів або агресію. Коли ця людина буде в емоційному стані, макіавелліст може використати її для досягнення своєї мети. Роздратування також може посилювати макіавеллізм. Коли людина роздратована, вона може бути більш схильна до маніпуляцій. Вона може менш критично ставитися до інформації,

яку отримує, і може бути більш схильною приймати рішення, засновані на емоціях, а не на раціональності.

Особистості з високим рівнем макіавеллізму можуть бути більш схильні до стратегічного мислення, включаючи використання підозри як інструмента для забезпечення свого успіху. Відчувати, що інші можуть використовувати їх або мати власні приховані мотивації, що може породжувати підозру та відноситися до інших як до конкурентів, що сприяє підозрі.

Макіавеллісти - це люди, які прагнуть досягнення своїх цілей, нехтуючи етичними нормами. Вони часто вважаються холодними, безсердечними та егоїстичними. Люди з високим рівнем макіавеллізму можуть бути більш чутливими до того, що вони сприймають як несправедливість або загрозу своїм інтересам. Коли вони відчувають, що їх образили, вони можуть реагувати з гнівом, агресією або навіть насильством. Коли людина з високим рівнем макіавеллізму відчуває, що її образили, вона може сприймати це як загрозу своєму статусу, владі або самооцінці. Це може призвести до сильного почуття образи та гніву.

Малюнок 3.7. Плеяда кореляцій шкали нарцисизму та проявів агресивної поведінки

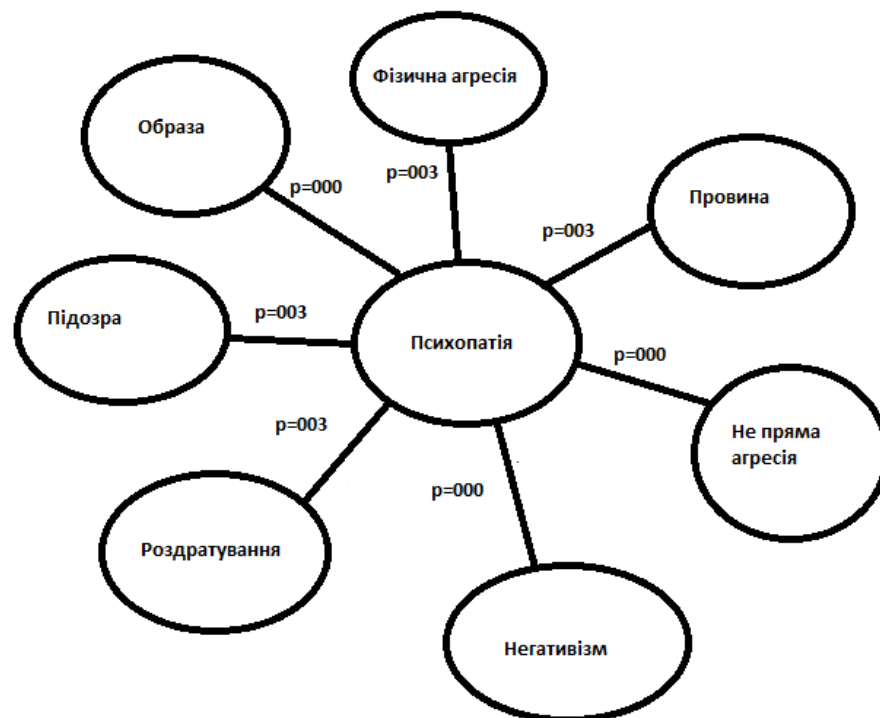
На основі даного кореляційного аналізу можемо зробити висновки, що нарцисизм і фізична агресія в стосунках часто взаємопов'язані. Люди з нарцисичними рисами особистості часто прагнуть контролювати та домінувати над своїми партнерами. Вони можуть використовувати фізичну агресію як спосіб утвердити свій контроль і залякати партнера. Існує кілька причин, чому люди з нарцисичними рисами особистості можуть вдаватися до фізичної агресії. По-перше, вони можуть відчувати, що мають право на все, що хочуть, і що їхні партнери повинні підкорятися їм. По-друге, вони можуть бути дуже чутливими до критики та відторгнення, і вони можуть реагувати фізичною агресією, коли відчують, що їхній контроль під загрозою. По-третє, вони можуть відчувати, що їхні партнери не цінують їх, і вони можуть використовувати фізичну агресію як спосіб привернути їхню увагу.

Люди з нарцисистичним розладом особистості мають завищене почуття власної важливості та потребу в захопленні та увазі. Вони також можуть бути чутливими до критики та невдач. Коли нарцисична людина відчуває, що її не цінують або що її потребам не відповідають, вона може відчувати роздратування. Якщо партнер критикує нарцисичну людину, вона може відчувати роздратування та розлютитися або вимагати від партнера, щоб той постійно хвалив її та робив те, що вона хоче. Коли партнер не відповідає цим вимогам, нарцисична людина може відчувати роздратування.

У стосунках нарцисизм і підозра можуть посилювати один одного. Нарциси часто є підозрілими, тому що вони бояться бути відкинуті або зражені. Підозрілість може призвести до того, що нарцис буде контролювати свого партнера, що може посилити нарцисичні риси партнера. Вони можуть звинувачувати партнера в невірності, брехні або інших поганих діях. Це може призвести до того, що партнер буде відчувати себе затиснутим та не вільним. Також підозрілість може проявлятися в ревності, підозрюючи партнера в зраді, що впливає на взаємини в стосунках.

Щодо зв'язку нарцисизму та негативізму, то цей зв'язок може проявлятися в критиці свого партнера, щоб зробити його почуватися погано

про себе. Це може змусити партнера почуватися залежним від нарциса, оскільки він може запропонувати позитивне підкріплення лише тоді, коли партнер робить те, що хоче нарцис. Окрім цього, нарцисизм та негативізм можуть посилювати один одного. Наприклад, негативізм партнера може підсилювати відчуття нарцису про свою винятковість. Нарцис може відчувати, що він єдиний, хто може витримати негативізм партнера, і це може зробити його ще більш унікальним.

Малюнок 3.8. Плеяда кореляцій шкали психопатії та проявів агресивної поведінки

На даному кореляційному зв'язку бачимо наступні дані що існує зв'язок між також рисою особистості як психопатія проявами агресивної поведінки. Якщо розглядати зв'язок між психопатією та фізичною агресією, то можна зробити припущення що це пов'язано з дефіцит емпатії та співчуття. Це означає, що вони не здатні розуміти або поділяти почуття інших, а також мають низький рівень контролю над своїми імпульсами. Це означає, що вони більш схильні діяти на основі своїх емоцій, навіть якщо це призведе до

негативних наслідків. Через те, що психопати нехтують почуттями інших. Вони вважають, що їхні потреби та бажання важливіші за потреби інших. Це може призвести до того, що вони будуть використовувати насильство, щоб отримати те, що хочуть.

У кореляційному зв'язку почуттям провини люди з психопатією можемо зробити висновок люди з психопатією майстерні в маніпуляції іншими. Вони можуть використовувати такі прийоми, як газлайтинг, щоб змусити інших відчувати себе винними або неадекватними. Також схильність до насильства або погроз може пояснити такий зв'язок. Вони можуть використовувати ці методи, щоб залякати інших і змусити їх відчувати себе винними. Чи використовувати як інструмент почуття провини, щоб контролювати інших і змусити робити ту як вони хочуть.

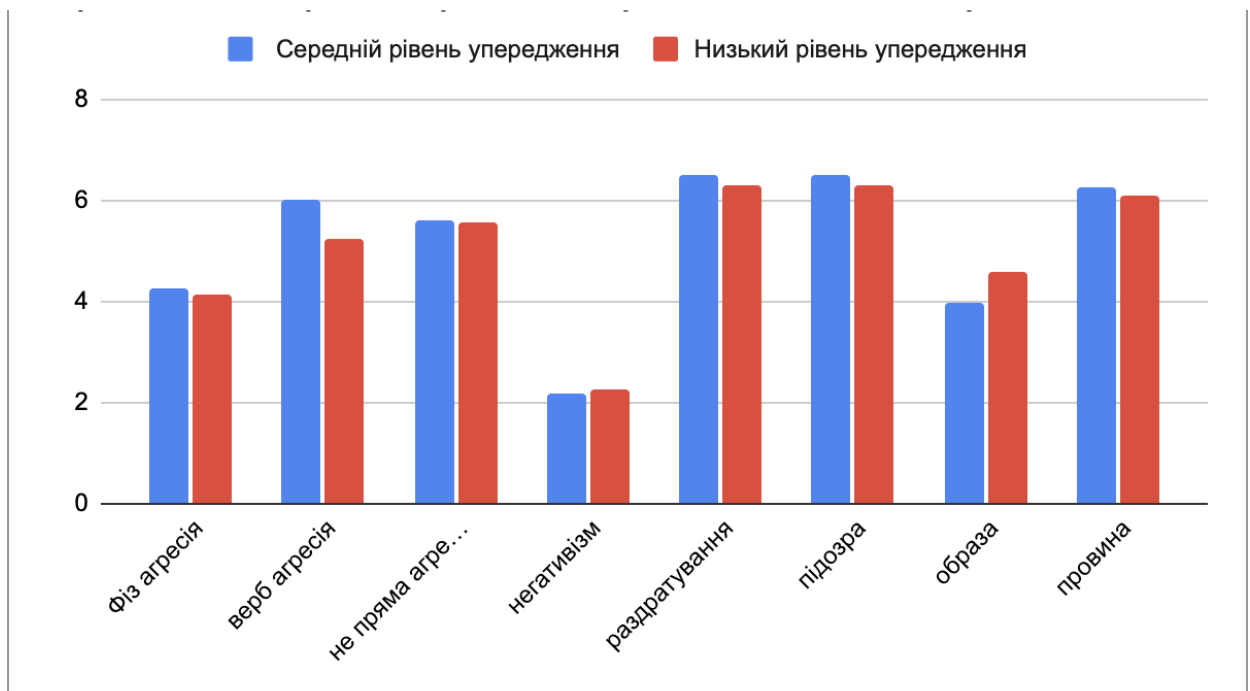
Зв'язки що існують між психопатією та не прямою агресією можуть бути пов'язані з тим що вони часто не відчувають емпатії до інших тобто що вони не розуміють, як їхні дії можуть впливати на інших таким чином вони використовують непряму агресію, щоб завдати шкоди іншим, не відчуваючи при цьому провини. Вони можуть пліткувати про когось, щоб пошкодити його репутацію, або ігнорувати когось, щоб змусити його почуватися погано. Також прояви непрямої агресії менш ризиковані ніж пряма агресія що призводить до зниження самооцінки, тривоги та депресії.

Якщо говорити про психопатію на негативізм як відстоювання влюбій формі опозиційна манера в поведінці, яка може виявляється від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів. Людина з психопатією може чинити опір будь-яким спробам партнера контролювати її поведінку. Вона може також відмовитися виконувати домашні обов'язки або виконувати обіцянки. Такі люди можуть уникати спілкування з іншими людьми, відмовляти брати участь у спільних заходах або не виконувати свої обов'язки в команді. Також можливе ігнорування правила або норми, що призводить до небезпеки для себе або інших. Вона може також приймати необдумані рішення, які можуть мати негативні наслідки.

Люди з психопатією часто бувають дратівливими, оскільки вони не можуть адекватно керувати своїми емоціями. Вони можуть швидко втратити терпіння і стати агресивними, якщо щось не йде так, як вони хочуть. Також люди з психопатією часто бувають самовпевненими і егоцентричними, що може призвести до конфліктів з іншими.

Психопатія може призводити до підозрливості, оскільки люди з психопатією часто мають проблеми з довірою та розумінням інших людей. Вони можуть сприймати звичайні соціальні взаємодії як загрозливі або зловмисні. Наприклад, людина з психопатією може подумати, що хтось намагається її обдурити, якщо той просто попросить її про послугу.

У людей з психопатією та схильністю до образ ці почуття можуть бути особливо сильними. Вони можуть відчувати заздрість та ненависть до оточення за дійсні та вигадані дії. Ці почуття можуть призводити до агресивної поведінки, насильства та інших проблем.

Малюнок 3.9. Порівняльний аналіз рівнів упередження та проявами агресії.

На порівняльному аналізі можна побачити певні відмінності між середнім рівнем та високим рівнем гендерного упередження. Люди з проявами середнього рівня гендерного упередження здатні більше проявляти фізичну

вербальну та непрямую агресію, а також роздратування, негативізм, підозрілість, та відчуття провини, але менше схильні до образи, причиною цього може бути те, що людина має упередження щодо певної групи, вона сприймає її членів через призму цих стереотипів. Це означає, що вона може бути менш чутливою до індивідуальних відмінностей між людьми цієї групи. З цієї причини людина з упередженнями може бути менш схильна помічати або розуміти, що її слова або дії можуть образити когось. Проте статистично значущих відмінностей немає відмінностей між проявами агресивної поведінки та середнього та низького рівня упередженості. Через те, що в даній вибірці ми не виявили людей з дуже високим та високим рівнем гендерного упередження, ми можемо припустити що ці дані можуть бути дещо іншими.

Таблиця 3.1.

Факторні навантаження емпіричних даних для статі загальній групі досліджуваних

Фактор	Шкали фактора	р
Емоційність	Непряма агресія	0,70
	Роздратування	0,85
	Підозрілість	0,85
	Образа	0,82
Абюзивність	Вербальна агресія	0,81
	Негативізм	0,71
Особистісні риси	Макіавеллізм	0,78
	Нарцисизм	0,74

Отже, перший фактор «Емоційність» за методикою А. Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького) засвідчує, що досліджувані характеризуються високими показниками агресії (0,70), роздратування (0,85), підозрілості (0,85), образи (0,82). Другий – «Абюзивність» вказує на те, що досліджувані виявлять схильність до вербальної агресії (0,81), негативізм (0,71). Третій фактор – «Особистісні риси», шкали опитувальника «Темна тріада» вказує на характеристики досліджуваних, такі, як макіавеллізм (0,78), нарцисизм (0,74).

Висновки до третього розділу

Аб'юзивні стосунки – це форма насильства, в якій один партнер контролює, принижує та маніпулює іншим, зазвичай за допомогою емоційного, фізичного або сексуального насильства. Аб'юз може відбуватися як у партнерських стосунках, так і в родині чи дружньому оточенні, і в його основі часто лежить нерівність у владі та гендерних ролях. Цей досвід має руйнівний вплив на психічне, фізичне та соціальне благополуччя жертв і може мати довгострокові наслідки.

1. Психологічні наслідки.

Одним з найсерйозніших аспектів аб'юзивних гендерних взаємин є їхній вплив на психічне здоров'я жертв. Насильство не лише спричиняє травми в момент його здійснення, а й може мати тривалий психологічний вплив.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): Люди, які пережили аб'юзивні стосунки, часто страждають від ПТСР. Це може проявлятися через кошмари, флешбеки, постійну настороженість та відчуття, що вони перебувають у небезпеці навіть після того, як ситуація змінилася.

Тривожність та депресія: Постійне приниження та контроль можуть викликати хронічну тривогу та депресивні симптоми. Жертви часто відчують безнадійність, занижену самооцінку і втрату інтересу до життя.

Самообвинувачення та почуття вини: Особливо в тих випадках, коли аб'юзер використовує маніпуляції та газлайтинг (метод психологічного маніпулювання, при якому жертва сумнівається в своїй реальності), жертви починають вірити, що вони самі винні у всьому, що сталося. Це веде до глибокої внутрішньої боротьби та почуття безпорадності.

Синдром жертви: Постійне перебування в умовах насильства може призвести до формування «синдрому жертви», коли людина сприймає себе як безпомічну і не здатну вийти з насильницьких стосунків. Це може підсилити відчуття залежності від агресора.

2. Фізіологічні наслідки.

Фізичні наслідки аб'юзивних взаємин можуть бути як очевидними, так і прихованими, особливо коли насильство має прихований характер (психологічне, емоційне чи фінансове насильство).

Пошкодження здоров'я: Фізичне насильство, звісно, має прямі наслідки у вигляді травм, синців, переломів, опіків, ран. Відсутність своєчасного лікування цих травм може призвести до серйозних ускладнень.

Хронічні захворювання: Постійний стрес від насильства може посилювати існуючі хронічні захворювання, такі як гіпертонія, захворювання серця, порушення сну тощо.

Порушення харчової поведінки: Тривалий стрес і депресія часто викликають порушення харчової поведінки – переїдання або, навпаки, анорексію. В результаті це може призвести до серйозних порушень здоров'я, таких як ожиріння чи виснаження організму.

Проблеми з репродуктивним здоров'ям: У жертв сексуального насильства можуть виникати проблеми з репродуктивним здоров'ям, включаючи часті інфекції, болі, порушення менструального циклу. Крім того, сексуальний аб'юз підвищує ризик незапланованих вагітностей і абортів, що ще більше погіршує психологічний стан.

3. Соціальні наслідки.

Вплив аб'юзивних стосунків також проявляється в соціальному житті жертви. Невизнання проблеми, стигматизація, ізоляція від оточення – все це має негативні наслідки для здатності людини інтегруватися у суспільство після пережитого насильства.

Соціальна ізоляція: Аб'юзер може ізолювати жертву від її родини, друзів та соціального кола, щоб зберегти контроль над ситуацією. Це створює відчуття самотності і безнадійності у жертви, обмежує її можливості знайти підтримку.

Порушення соціальних зв'язків: Через страх, ганьбу або приниження жертви аб'юзивних стосунків можуть відчувати труднощі в будівництві здорових стосунків у майбутньому. Вони можуть мати труднощі з довірою до

людей або виявляти надмірну залежність від партнерів, що веде до повторення аб'юзивних сценаріїв.

Економічна залежність: У багатьох випадках аб'юзер контролює фінанси жертви, що призводить до економічної залежності. Жертви часто не можуть покинути аб'юзивні стосунки через відсутність грошей або ресурсів, що погіршує їх соціальний статус і збільшує ризик потрапляння в ще більшу соціальну маргіналізацію.

4. Вплив на дітей, що стають свідками насильства.

Діти, які стають свідками аб'юзивних стосунків у родині, також переживають серйозні наслідки. Вони можуть відчувати психічну травму, а в деяких випадках – навіть ставати жертвами насильства. Ці діти частіше стають агресивними або замкнутими, а також можуть перенести цей досвід у свої дорослі стосунки.

Психологічні проблеми: Діти можуть мати проблеми з емоційною регуляцією, труднощі у встановленні здорових меж і взаємодії з однолітками.

Ризик насильства в майбутньому: Діти, які стали свідками насильства, мають підвищений ризик потрапити в аб'юзивні стосунки в майбутньому – як у ролі жертви, так і в ролі агресора.

5. Психосоціальна реабілітація та підтримка.

Важливо розуміти, що наслідки аб'юзивних стосунків не є незворотними. Психосоціальна реабілітація, підтримка з боку родини та друзів, професійна психологічна допомога можуть допомогти людині відновитися після пережитого насильства.

Отже, для проведення дослідження було зібраний емпіричний матеріал шляхом заповнення опитувальників. Вік досліджуваних – від 19 до 55 років. Загальна кількість досліджуваних 80 осіб. Потім для аналізу даних був проведений описовий аналіз середніх значень, а також порівняльний, кореляційний, факторний та кластерний аналіз. Досліджуваним було запропоновано заповнити п'ять методик:

1. Методика Сандри Бем «Маскулінність – фемінінність».

2. Gender Bias Quiz Гендерні упередження.
3. «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.
4. Опитувальник Темна тріада.
5. Проведення анкетування на виявлення схильності людини до зовнішньої агресії та форм насилля, які вона найчастіше використовує.

Підтвердилися такі гіпотези:

1. Індикатори гендерних ролей чоловіків та жінок (маскулінність, фемінність, андрогінність) не пов'язані з їхніми виявами різних форм агресії.
2. У чоловіків та жінок існує зв'язок між особистісними рисами такими як макіавеллізм, нарцисизм і психопатія та проявами різних форм агресії.

Не підтвердилася гіпотеза про те, що існують відмінності між рівнями упередженості та проявами різних форм агресії.

Проведений аналіз засвідчує, що чоловіки та жінки в рівній мірі можуть проявляти різні види агресивної поведінки в стосунках і немає істотної статистично значущої різниці в цих проявах. Окрім цього, люди, які мають такі риси як макіавеллізм, нарцисизм та психопатія, здатні проявляти різні види агресивної поведінки в стосунках. У плані перспектив дослідження, то результати не підтвердженої третьої гіпотези кажуть про доречність повторити дослідження, бо існує думка про те, що результат дослідження може бути іншим, якщо кратно збільшити групу досліджуваних.

ВИСНОВКИ

Проаналізовано поняття аб'юзивних гендерних взаємин та прояву різних виявів агресивної поведінки в стосунках та проявами різного роду насильства серед яких: фізичне, економічне, сексуальне, психологічне, які використовують для того, щоб управляти думками, почуттями й вчинками іншого проти його бажання, волі і поглядів, але з психологічною вигодою для насильника. Також розглянуто таке явище, яке часто спостерігається в стосунках – газлайтинг, його характерні риси та вплив на жертву. Поза як аб'юз в стосунках достатньо важко виявити, було проаналізовано чинники, характерні в виявленні аб'юзивної поведінки. Виявлено, що жертвами аб'юзивної поведінки можуть виступати не лише жінки, але й чоловіки, аб'юзивні гендерні взаємини можуть мати серйозні та широкомасштабні наслідки для індивідів, спільнот та суспільства в цілому. Наслідки таких взаємин можуть призвести до фізичної, емоційної та психологічної травми для постраждалих, порушуючи їхню особистість та психічне благополуччя.

Однією з основних причин аб'юзивної поведінки є таке явище як гендерне упередження. Гендерне упередження має значний вплив на аб'юз. Воно може призвести до наступних наслідків: Збільшення випадків аб'юзу. Гендерні стереотипи, які приписують чоловікам роль домінантів, а жінкам - роль підлеглих, можуть призвести до того, що чоловіки вважатимуть себе вправі контролювати своїх партнерок і використовувати силу, щоб підтримувати цей контроль. Складність виявлення та запобігання аб'юзу. Гендерні стереотипи можуть призвести до того, що аб'юз буде менш помітний або що він не буде розглядатися як серйозна проблема. Наприклад, фізичне насильство чоловіка над жінкою може бути сприйняте як щось природне або як результат того, що жінка сама спровокувала аб'юз. Ускладнення доступу до допомоги для жертв аб'юзу. Гендерні стереотипи можуть призвести до того, що жертви аб'юзу будуть соромитися звертатися за допомогою або що вони не будуть вірити, що їм допоможуть. Згідно з

проведеним емпіричним дослідженням можемо зробити висновок, що незалежно від статі жінки і чоловіки здатні проявляти різні форми насильства в сім'ї, це означає, що насильство в сім'ї може приймати різні форми і включати фізичне, емоційне, економічне та сексуальне насильство. Насильство не пов'язане виключно з гендерними ролями чоловіків і жінок; обидві статі можуть бути як жертвами, так і винуватцями насильства. Гендерно-чутливі підходи до боротьби з насильством враховують особливості, які можуть виникати через стереотипні гендерні ролі, але також визнають, що проблема є ширшою і може впливати на всіх членів сім'ї.

Результати емпіричного дослідження показали, що перша гіпотеза за допомогою порівняльного аналізу підтвердилася. Виявлено те, що відмінності індикаторів гендерних ролей чоловіків та жінок (маскулінність, фемінність, андрогінність) не пов'язані з їхніми виявами різних форм агресії.

Підтвердилася друга гіпотеза: виявлено, що особистісні риси, такі, як макіавеллізм, нарцисизм та психопатія, пов'язані з різними формами агресії як предиктора (прогностичного чинника) аб'юзу. Рівень та форми агресії як різних форм насильства важливо враховувати особі під час побудови стосунків з партнером.

За результатами третьої гіпотези не виявлено істотних відмінностей між виявами агресії та гендерними упередженнями, проте при збільшенні групи досліджуваних дані можуть відрізнитися.

Аб'юзивні стосунки часто виникають на фоні глибоко вкорінених гендерних стереотипів та соціальних норм, що обмежують рівність між статями. У багатьох культурах традиційно вважається, що чоловік має бути домінуючим партнером, що веде до розвитку моделей контролю, насильства та маніпуляцій. Однак аб'юз може мати місце і в стосунках, де жінка виступає агресором, хоч це явище значно рідше досліджується. Такий дисбаланс у суспільному сприйнятті не дозволяє розглядати аб'юзивні стосунки з усіма їхніми складнощами та аспектами, зокрема стосовно чоловіків, які можуть бути жертвами насильства.

Практичні рекомендації. Психологу доречно працювати в напрямку відображення та розкриття для клієнта вчинків, поведінки, дій аб'юзера. Крім того, важливо у процесі консультування сприяти подоланню упереджень та зосереджувати клієнта, який переживає абюзивні взаємини, на навичках саморефлексії, неагресивних способах реагування, долання негативних особистісних рис. Важливим є також проведення роботи по наданню інструментів саморегулювання клієнта, навчання його автономії та навичкам самоповаги. Важливо створювати доступні механізми допомоги для всіх жертв насильства, враховуючи їхню гендерну належність і соціальні обставини, а також працювати над формуванням більш здорових та рівноправних моделей стосунків у суспільстві.

Загальний план роботи психолога щодо проблематики повинен виглядати наступним чином:

- Проведення первинної оцінки та створення безпечного простору.
- Психотерапія та консультування: Психотерапевти можуть допомогти жертвам насильства розпізнати і змінити токсичні переконання, навчені в аб'юзивних стосунках, а також навчитись розпізнавати здорові межі і створювати підтримувальні стосунки. Робота з самооцінкою та впевненістю в собі. Психоедукація щодо аб'юзу та його наслідків. Робота з травмами та ПТСР.
- Групи підтримки: Спільноти людей, які пережили аб'юз, можуть бути важливим ресурсом для відновлення – вони дають відчуття розуміння, підтримки та безпеки.
- Юридична допомога: Забезпечення юридичної підтримки для жертв, зокрема захист від аб'юзерів через суди та обмеження, може стати ключовим кроком до виходу з насильницьких стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гапон, Н. П. Психологія гендеру: навчальний посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2023. - 208 с.
2. Келлі, Л. Насильство щодо жінок і дітей. Новий погляд: інноваційність і професіоналізм. Львів: Астролябія, 2011. - 176 с.
3. Лавріненко, Н. Феномен насильства стосовно жінок у сучасному українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 1998. Вип. 4–5. С. 130–145.
4. Максим, О. В. Аб'юзивні стосунки як чинник девіантної поведінки URL: <https://lib.iitta.gov.ua/728703/1/Максим%2Сстаття.pdf>.
5. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству від 18.05.2018 № 1/11-5480 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>.
6. Назаров, О. А. Гендерний аспект психокорекційної роботи пенітенціарного психолога з особами, що скоїли насильницькі злочини // *Психологія діяльності в особливих умовах: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції*, 28 квітня 2006 р. Харків: АЦЗУ, 2006. С. 104–107.
7. «Розірви коло» – інформаційна кампанія Фонду ООН у галузі народонаселення. URL: <https://www.facebook.com/rozirvykolo>.
8. Руденко, А. І. Теоретичні форми газлайтингу як психологічної форми насильства у сім'ї / А. І. Руденко, О. В. Петяк, О. Б. Ігумнова // *Науковий вісник Сіверщини. Сер. Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2021. № 2(7). С. 5-11. URL: <https://doi.org/10.32755/sjeducation.2021.02.137>.
9. Семігіна, Т. Насильство в українських сім'ях: офіційний та неофіційний зрізи / Т. Семігіна, В. Шевченко, О. Плевако // *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2008. № 4. С. 16–23.
10. Фройд, З. Психологія сексуальності; пер. Є. В. Тарнавського / З. Фройд. – Харків : Фоліо, 2018. - 151 с.

11. Фромм, Е. Мистецтво любити: пер. Віри Кучменко / Е. Фромм. – Київ : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля» , 2017. - 192 с.
12. Фуко, М. Історія сексуальності. Жага пізнання / М. Фуко. – Харків : Око, 1997. – Т. 1. - 235 с.
13. Юнг, К. Г. Архетипи та колективне несвідоме: пер. Катерини Котюк / К. Г. Юнг. – Львів : Астролябія, 2018. - 608 с.
14. «Цикл домашнього насильства». Публікація центру психологічної допомоги жінкам [Електронний ресурс] : Франція, 2021. - Режим доступу: URL: <https://www.maisonsecoursauxfemmes.org/>
15. Словник гендерних термінів / Укладач З. В. Шевченко. – Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. – 336 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://a-z-gender.net/ua/wp-content/uploads/2018/05/Slovnyk-gendernyh-terminiv.pdf>.
16. Adams, A. E. Evidence of the construct validity of the Scale of Economic Abuse / A. E. Adams, M. L. Beeble, K. A. Gregory // *Violence and Victims*. 2015. 30. P. 363–376.
17. Bem, S. L. Gender schema theory: A cognitive account of sex typing / S. L. Bem // *Psychological Review*. 1981. Vol. 88. No. 4. P. 354–364.
18. Benagiano, G. V. Social and ethical determinants of human sexuality: The need to reproduce / G. Benagiano, S. Carrara, V. Filippi // *Minerva Ginecol*. 2010. 62(04). P. 349–359.
19. Berscheid, E. The psychology of interpersonal relationships / E. Berscheid, P. C. Regan. – New York : Prentice-Hall, 2005. – 234 p.
20. Berscheid, E. The Relationship Closeness Inventory: Assessing the closeness of interpersonal relationships / E. Berscheid, M. Snyder, A. M. Omoto // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989. 57(5). P. 792–807.
21. Burkette, A. The bush was no place for a woman: Personal pronouns and gender stereotypes /A. Burkette, T. Warchol // *Women and Language*. 2009. 32. P. 70–76. <https://www.researchgate.net/>

22. Campbell, R. Science, social change, and ending violence against women / R. Campbell // *Violence Against Women*. 2009. 15(4). P. 34–39.
23. Cook, J. Acknowledging a persistent truth: domestic violence in pregnancy / J. Cook, K. E. Carlyle, J. A. Scarduzio, M. D. Slater // *Journal of Interpersonal Violence*. 2004. 29. P. 2394–2417. URL: <https://doi.org/10.1177/0886260513520231>.
24. Collins, Randall. *Violence: A Micro-Sociological Theory*/ R. Collins. – Oxford. Princeton University Press, 2008. <https://doi.org/10.2307/j.ctt4cg9d3>.
25. Carlyle, K. E. Media portrayals of female perpetrators of intimate partner violence / K. E. Carlyle, J. A. Scarduzio, M. D. Slater // *Journal of Interpersonal Violence*. 2014. 29. P. 2394–2417. URL: <https://doi.org/10.1177/0886260513520231>.
26. Connell, R. W. Hegemonic masculinity rethinking the concept / R. W. Connell, J. W. Messerschmidt // *Gender & Society*. 19. 2005. P. 829–859. URL: <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>
27. Farlane, J. Mc. Intimate partner sexual assault against women: frequency, health consequences, and treatment outcomes / J. Mc. Farlane, A. Malecha, K. Watson, J. Gist // *Obstetrics and gynecology*. 2005. 105(1). P. 99–108. URL: <https://doi.org/10.1097/01.AOG.0000146641.98665.b6>.
28. Figueredo, A. J. Cognitive mediation of rape's mental health impact: constructive replication of a cross-sectional model in longitudinal data / A. J. Figueredo // *Psychology of Women Quarterly*. 2004. 28(4). P. 273–286. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2004.00145.x>.
29. Gilad, A. Warning signs of emotional abuse in a relationship. URL: <http://www.vixendaily.com/love/signs-of-emotional-abuserelationship/5/>.
30. Gilligan, C. Looking Back to Look Forward: Revisiting In a Different Voice [Электронный ресурс] / C. Gilligan // *Classics@ 9*. – Washington : Center for Hellenic Studies, 2011. – URL: http://nrs.harvard.edu/urn-3:hnc.essay:Gilligan.Looking_Back_to_Look_Forward.2011.

31. Gender-based violence // *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*. 2010. 15. P. 220–231.
32. Herman, J. L. Complex PTSD: A syndrome in survivors of prolonged and repeated trauma / J. L. Herman // *Journal of Traumatic Stress*. 1992. 5(3). P. 377–391.
33. Karpman, S. B. Fairy tales and script drama analysis. / S. B. Karpman // *Transactional Analysis Bulletin*. 1968. 7 (26). P. 39–43.
34. Karpman, S. B. Fairy Tales and Script Drama Analysis / S.B. Karpman. URL: <https://www.karpmandramatriangle.com/pdf/DramaTriangle.pdf>.
35. Kolk, B. A. van der. Traumatic Stress: the effects of overwhelming experience on mind, body and society / B. A. van der Kolk, A. C. McFarlane, L. Weisaeth (editors). New York : Guilford Press, 1996. - 367 p.
36. Kimmel, M. S. Masculinity as homophobia: fear, shame, and silence in the construction of gender identity / M. S. Kimmel // *College men and masculinities: theory, research, and implications for practice*; S. R. Harper & F. Harris III (Eds.). – New York : Wiley, 2010. – P. 23–31.
37. Koss, M.P. Depression and PTSD in survivors of male violence: research and training initiatives to facilitate recovery / M.P. Koss, J. A. Bailey, N. P. Yuan NP, V. M. Herrera, E. L. Lichter // *Psychology of Women Quarterly*. 2003. 27(2). P. 130– 142.
38. Koenig, A. Typical roles and intergroup relations shape stereotypes: How understanding social structure clarifies the origins of stereotype content / A. Koenig, A. Eagly // *Social Psychology Quarterly*. –2019. – 82(2). P. 205–230.
39. Kulbabka, T. Abyuz – nasylstvo fizichne, seksualne, psihologichne, finansove. Yak rozpiznati i protidiyati? / T. Kulbabka [Електронний ресурс]. URL: http://dc.lviv.ua/zhuttya_v_podruzhzhi/lubov-v- podruzhzh/4965-abyuz.html.
40. Mustafaiev, H.Y. Socio-psychological characteristics of persons who experience domestic violence / H. Y. Mustafaiev [Електронний ресурс]. URL: <https://cutt.ly/hIdO1tj> [in Ukrainian]

41. Postmus, J. L. Measuring economic abuse in the lives of survivors: Revising the Scale of Economic Abuse / J. L. Postmus, S. B. Plummer, A. M. Stylianou // *Violence Against Women*, 2016. 22. P. 692–703. doi:10.1177/1077801215610012.
42. Renzetti, C. The challenge to feminism posed by women's use of violence in intimate relationships / C. Renzetti // *New versions of victims: Feminists struggle with the concept*. In S. Lamb (Ed.). New York University Press. 1999. P. 42-56.
43. Romanov, D.V. Gaslighting as a modern socio-psychological phenomenon / D.V. Romanov // *Innovative achievements of science and technology of the agroindustrial complex: collection of scientific papers*, Kinel, 2018. P. 127–138.
44. Savina, A. Gaslighting: why do men inspire women that they are not themselves [Электронный ресурс]. URL: <http://www.wonderzine.com/wonderzine/life/life/226936-gaslighting>.
45. Straus, M. A. The Conflict Tactics Scales and its critics: An evaluation and new data on validity and reliability / M. A. Straus // In M. A. Straus and R. J. Gelles (Eds.), *Physical violence in American families: Risk factors and adaptations in violence in 8,145 families*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers, 2010. P. 49-73.
46. Stern, R. *The Gaslight effect* / R. Stern. New York : Morgan road books, 2007. - 260 p.
47. Sadeh, N. Gender differences in emotional risk for self- and other-directed violence among externalizing adults / N. Sadeh, S. Javdani, M. S. Finy, E. Verona // *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2012. 79. P. 106–117. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3368376/>.
48. Sharp-Jeffs, N. A review of research and policy on financial abuse within intimate partner relationships / N. Sharp-Jeffs. - London, England: Child and Woman Abuse Studies Unit, London Metropolitan University, 2015. - 28 p.

49. Walker, L. E. *The Battered Woman* / L. E. Walker. - New York: Harper and Row, 1979. - 288 p.

50. Vachss, A. You Carry the Cure In Your Own Heart / A. Vachss. *Parade Magazine* - August 28, 1994. [Электронный ресурс]. URL: http://www.vachss.com/av_dispatches/disp_9408

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Маскулінність – фемінінність» Сандри Бем була запропонована Сандрою Бем (1974) для діагностики психологічної статі й визначає ступінь андрогінності, маскулінності й фемінінності особистості. Опитувальник містить 60 тверджень (якостей), на кожне з яких необхідно відповісти «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей.

Текст опитувальника

1. Впевнений у собі.
2. Поступливий.
3. Здатний допомогти.
4. Схильний захищати свої погляди.
5. Життєрадісний.
6. Похмурий.
7. Незалежний.
8. Соромязливий.
9. Совісний.
10. Атлетичний.
11. Ніжний.
12. Театральний.
13. Наполегливий.
14. Ласий на лестоці.
15. Щасливий.
16. Сильна особистість.
17. Відданий.
18. Непередбачуваний.
19. Сильний.
20. Жіночний.

21. Надійний.
22. Аналітичний.
23. Співчутливий.
24. Ревнивий.
25. Здатний до лідерства.
26. Що опікується про людей.
27. Прямий, правдивий.
28. Схильний до ризику.
29. Сенситивний.
30. Потайливий.
31. Швидкий у прийнятті рішень.
32. Жалісливий.
33. Щирий.
34. Самодостатній.
35. Здатний утішити.
36. Гоноровий.
37. Владний.
38. Володіє тихим голосом.
39. Привабливий.
40. Мужній.
41. Теплий, сердечний.
42. Важний.
43. Обстоює власну позицію.
44. Мякий.
45. Вміє дружити.
46. Агресивний.
47. Довірливий.
48. Нефективний.
49. Схильний вести за собою.
50. Інфантильний.

51. Адаптивний.
52. Індивідуаліст.
53. Не люблячий лайки.
54. Несистематичний.
55. Конкурентноспроможний.
56. Люблячий дітей.
57. Тактовний.
58. Амбіційний, честолюбний.
59. Спокійний.
60. Традиційний, підвладний умовностям.

Ключ до тестування

Маскулінність (“так”): 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25, 28, 31, 34, 37, 40, 43, 46, 49, 52, 55, 58.

Фемінінність (“так”): 2, 5, 8, 11, 14, 17, 20, 23, 26, 29, 32, 35, 38, 41, 44, 47, 50, 53, 56, 59.

Інші пункти – нейтральні.

За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал. Потім визначаються показники фемінінності (F) і маскулінності (M) у відповідності з наступними формулами.

F = (сума балів за фемінінністю): 20;

M = (сума балів за маскулінністю): 20.

Основний індекс IS визначається як:

$$IS = (F - M) \times 2,322.$$

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то роблять висновок про андрогінність. Якщо індекс менше -1 ($IS < -1$), то робиться висновок про маскулінність, а якщо індекс більше +1 ($IS > 1$) – про фемінінність. При цьому, у випадку коли $IS < -2,025$, говорять про яскраво виражену маскулінність, а якщо $IS > +2,025$ – говорять про яскраво виражену фемінінність.

Інтерпретація результатів. Якщо за результатами набраних балів ви досягли середніх показників маскулінних та фемінних якостей, це означає, що ви

належите до того рідкісного типу людей-андроґінів, яким піддається будь-яка робота і будь-які чоловічі й жіночі ролі. Ваша поведінка досить гнучка, що дає змогу вам бути доброю людиною, чутливою, а також сміливою, рішучою, здатною постояти за себе, підтримати інших, повести їх за собою.

Якщо ви набрали середню кількість балів за оцінкою фемінних якостей, які переважили маскулінні, це означає, що ви людина, на яку розраховують близькі, друзі, колеги. Проте в ситуаціях, які вимагають здатності взяти на себе керівництво справами, виявити наполегливість, настоювати на безумовному підпорядкуванні, вам не вистачає характеру, ви ухиляєтесь від відповідальності, передоручаєте вирішення своїх проблем іншим людям.

Якщо ви недобрали середньої кількості балів за фемінними якостями, проте у вас яскраво виражені маскулінні якості, то це означає, що ви здатні протистояти негараздам, згуртовувати оточуючих, надихати на досягнення цілей. Ви людина, орієнтована на досягнення успіху, подолання перешкод, самоствердження, на справу, в процесі якої нехтуєте будь-якими сентиментами. Ви прагнете виробляти у собі значною мірою притаманні вам твердість духу і характеру. Проте оточуючим іноді не вистачає вашої емоційної підтримки, співчуття, ласкавих слів.

Люди, які набрали низькі бали за шкалами фемінність/маскулінність, визначаються як статево нейтральні особистості

Додаток А.1.

**Методика Визначення показників та форм агресії за методикою
Басса та А. Дарки (адаптація О. Осницького)**

1. Часом я не можу впоратися з бажанням заподіяти шкоду іншим.
2. Іноді пліткують про людей, яких не люблю.
3. Я легко дратуюся, але швидко заспокоююсь.
4. Якщо мене не попросять по - хорошому, я не виконаю.
5. Я не завжди отримую те, що мені належить.
6. Я не знаю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
7. Якщо я не схвалюю поведінку друзів, я даю їм це відчуття.
8. Коли мені траплялося обдурити кого - небудь, я відчував болісні докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатний вдарити людину.
10. Я ніколи не дратуюся настільки, щоб кидатися предметами.
11. Я завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Якщо мені не подобається встановлене правило, мені хочеться порушити його.
13. Інші вміють майже завжди користуватися сприятливими обставинами.
14. Я тримаюся насторожено з людьми, які ставляться до мене кілька більш дружньо, ніж я очікував.
15. Я часто буваю не згоден з людьми.
16. Іноді мені на розум приходять думки, яких я соромлюся.
17. Якщо хто - небудь першим вдарить мене, я не відповім йому.
18. Коли я дратуюся, я лясаю дверима.
19. Я набагато більш дратівливий, ніж здається.
20. Якщо хто - то уявляє себе начальником, я завжди роблю йому наперекір.
21. Мене трохи засмучує моя доля.
22. Я думаю, що багато людей не люблять мене.
23. Я не можу втриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.

24. Люди, ухиляються від роботи, повинні відчувати почуття провини.
25. Той, хто ображає мене і мою сімю, напрошується на бійку.
26. Я не здатний на грубі жарти.
27. Мене охоплює лютя, коли з мене насміхаються.
28. Коли люди корчать з себе начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавалися.
29. Майже щотижня я бачу кого - небудь, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздять мені.
31. Я вимагаю, щоб люди поважали мене.
32. Мене пригнічує те, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно переводять вас, варті того, щоб їх «клацнули по носі» .
34. Я ніколи не буваю похмури від злості.
35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я того заслуговую, я не засмучуюсь.
36. Якщо хто - то виводить мене з себе, я не звертаю уваги.
37. Хоча я і не показую цього, мене іноді гризе заздрість.
38. Іноді мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо я злюся, я не вдаюся до «сильним» виразам.
40. Мені хочеться, щоб мої гріхи були прощені.
41. Я рідко даю здачі, навіть якщо хтось - небудь ударить мене.
42. Коли виходить не по - моему, я іноді ображаюся.
43. Іноді люди дратують мене однією своєю присутністю.
44. Немає людей, яких би я по - справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: «Ніколи не довіряти чужинцям» .
46. Якщо хто - небудь дратує мене, я готовий сказати, що я про нього думаю.
47. Я роблю багато такого, про що згодом шкодую.
48. Якщо я розлючуся, я можу вдарити кого - небудь.
49. З дитинства я ніколи не виявляв спалахів гніву.
50. Я часто відчуваю себе як порохова бочка, готова вибухнути.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою нелегко працювати.

52. Я завжди думаю про те, які таємні причини змушують людей робити що - небудь приємне для мене.
53. Коли на мене кричать, я починаю кричати у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Я бюся не рідше ніж і не частіше, ніж інші.
56. Я можу згадати випадки, коли я був настільки злий, що хапав ліпшу мені під руку річ і ламав її.
57. Іноді я відчуваю, що готовий першим почати бійку.
58. Іноді я відчуваю, що життя надходить зі мною несправедливо.
59. Раніше я думав, що більшість людей говорить правду, але тепер я в це не вірю.
60. Я лаюся тільки зі злості.
61. Коли я роблю неправильно, мене мучить совість.
62. Якщо для захисту своїх прав мені потрібно застосувати фізичну силу, я застосовую її.
63. Іноді я висловлюю свій гнів тим, що стукаю кулаком по столу.
64. Я буваю грубуватий по відношенню до людей, які мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б хотіли мені нашкодити.
66. Я не вмію поставити людину на місце, навіть якщо він того заслуговує.
67. Я часто думаю, що жив неправильно.
68. Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки.
69. Я не засмучуюсь - за дрібниць.
70. Мені рідко приходить в голову, що люди намагаються розлютити або образити мене.
71. Я часто тільки загрожую людям, хоча і не збираюся приводити погрози у виконання.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У суперечці я часто підвищую голос.
74. Я намагаюся приховувати своє погане ставлення до людей.
75. Я краще погоджуся з чим - або, ніж стану сперечатися.

А. Басс, сприйняв ряд положень своїх попередників, розділив поняття «агресія» і «ворожість» і визначив останню як «реакцію, розвиваючу негативні почуття і негативні оцінки людей і подій». Створюючи свій опитувальник, диференціює прояви агресії і ворожості, А. Басс і А. Дарки виділили такі види реакцій:

1. Фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої особи.
2. Непряма агресія - обхідним шляхом спрямована на іншу особу або ні на кого не спрямована.
3. Роздратування - готовність до прояву негативних почуттів при найменшому порушенні (запальність, грубість).
4. Негативізм - опозиційна манера в поведінці, що виявляється від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів.
5. образа - заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані дії.
6. Підозрілість - негативна реакція в діапазоні від недовіри і обережності по відношенню до людей до переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду.
7. Вербальна агресія - вираз негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози).
8. Почуття провини - висловлює можливе переконання субекта в тому, що він є поганою людиною, робить зло, а також відчуваються їм докори сумління.

Опитувальник Басса - Дарки складається з 75 тверджень, на які випробовуваний відповідає «так» або «ні». Відповідно до інструкції він ставить знак «плюс», якщо згоден з твердженням, і знак «мінус», якщо не згоден.

Додаток А.2.

«Опитувальник гендерних установок» (адапт. Костіної Т. О.)

Прочитайте надані 20 тверджень про гендерні ролі та обов'язки. Будь ласка, поставте X в поле, яке найбільш точно відображає вашу думку (а не те, що, на вашу думку, думає суспільство), зазначивши тільки один варіант відповіді на кожне запитання. Пам'ятайте, що немає правильних або неправильних відповідей. Це лише те, як вважаєте саме ви.

1. Народження хлопчика важливіше, ніж народження дівчини.
2. Стать і гендер – це одне й те саме.
3. Зовнішній вигляд дівчини має більше значення, ніж хлопчика
4. Дбати про дітей – це жіноча відповідальність.
5. Хлопчики часто кращі в математиці та науці, ніж дівчата.
6. Мабуть, більш виправданим із погляду грошових інвестицій є відправлення хлопців на навчання, ніж дівчаток.
7. Чоловіки та хлопці досягають вищого рівня грамотності, ніж жінки і дівчата.
8. Дівчата менш здатні, ніж хлопці, витримувати фізичні навантаження в контактних видах спорту, як-от, футбол, регбі чи бойові мистецтва.
9. Чоловіки – більш компетентні власники майна та землі, ніж жінки.
10. Чоловіки, як правило, більш надійні, ніж жінки в поверненні грошей, які було позичено.
11. Якщо жінки беруть декретну відпустку, вони не повинні скаржитися, якщо їхня кар'єра зупиниться.
12. На сьогодні жінки та чоловіки з подібною кваліфікацією мають однакову (рівну) оплату праці.
13. Оскільки права жінок зросли, у чоловіків, здається, знижується кількість прав і становище в суспільстві.
14. Жінки не можуть працювати й піклуватися про свої сім'ї одночасно.
15. Чоловіки, як правило, більш відповідальні, ніж жінки.

16. Жінка не повинна ставити свою кар'єру на перше місце: спочатку має думати про чоловіка.
17. Жінки не можуть досягти успіху в професіях, де переважають чоловіки, наприклад, інжиніринг.
18. Ухвалюючи рішення, чоловіки схильні бути більш раціональними, ніж жінки.
19. Жінки занадто емоційні, щоб бути ефективними лідерами.
20. Якщо жінки та чоловіки разом керують виконавчими радами, то це викликає проблеми

Залежно від кількості набраних балів, відповіді досліджуваних належать до одного із чотирьох рівнів вираженості гендерних установок (упереджень): дуже високий, високий, середній та низький. Зазначені рівні мають таку характеристику.

Дуже високий (66–80 балів). Ваші відповіді відображають установки і переконання, сформовані традиційними нормами. Вас влаштовує те, як зараз жінки та чоловіки виконують свої очікувані ролі, навіть незважаючи на те, що дискримінаційна та несправедлива політика та практика можуть негативно впливати на жінок і дівчат. Можливо, ви ще не готові до ідеї зміни гендерних ролей.

Високий рівень (51–65 балів). Ви відчуваєте змішані почуття з приводу тих змін, які гендерна рівність принесе у ваше життя та у світ. Ви не впевнені у впливі гендерної рівності на традиційні ролі, зокрема на статус і становище чоловіків у суспільстві.

Середній (36–50 балів). Ви добре обізнані про гендерні питання та визнаєте, що жінки та дівчата повинні мати рівний доступ до всіх ресурсів і переваг, доступних для чоловіків і хлопців. Хоча ви підтримуєте гендерну рівність, можуть бути певні аспекти традиційних гендерних ролей, які ви вважаєте за краще не змінювати.

Низький рівень (20–35 балів). Ви боретеся за гендерну рівність і права жінок. Ви вважаєте, що дискримінація за ознакою статі несправедлива та стримує жінок і дівчат. Ви розумієте, що коли жінки та дівчата отримують повноваження та владу, виграють усі.

Додаток А.3.

Методика 4. Дослідження самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн (модиф. А.Прихожан)

1. Чи були у вас такі випадки, коли Ви застосовували фізичну силу до членів Вашої родини?

2. Чи допускаєте Ви можливість прояву сексуального характеру в Вашій родині?

3. Чи бували випадки у Вашій сім'ї, коли Ви зверталися до них в словесних образах?

4. Чи обмежували Ви членів Вашої родини в грошовому обсязі?

5. Ви коли-небудь погрожували членам Вашої родини?

6. Чи примушували Ви до сексуального контакту членів Вашої родини?

7. Чи соромили Ви когось з членів Вашої родини при сторонніх людях?

8. Чи позбавляєте Ви членів Вашої родини можливості займатися улюбленою справою?

9. Чи траплялися випадки, коли Ви могли дати ляпас або вдарити члена Вашої родини?

10. Чи мали Ви схильність залицятись до членів Вашої родини?

11. Часто Ви принижуйте та ображаєте членів Вашої родини?

12. Часто Ви забороняєте членам Вашої родини користуватися коштами без Вашого відома?

13. Чи траплялися випадки, коли від побиття Вами члени Вашої родини опинялися в лікарні?

14. Чи є місце у Вашій родині для сексуального насильства?

15. Часто Ви маніпулюєте членами Вашої родини?

16. Часто Ви змушуєте членів Вашої родини просити у вас кошти?

Обробка результатів: запитання в анкеті розташовані в певному порядку за видами насильства. Номери запитань, що стосуються різних видів насильства, відображені нижче:

Номери запитання	Фізичне насильство	Сексуальне насильство	Психологічне насильство	Економічне насильство
	1	2	3	4
	5	6	7	8
	9	10	11	12
	13	14	15	16

За кожен позитивну відповідь досліджуваний набирає по одному балу. Необхідно підсумувати отримані бали щодо кожного виду насильства. Рівні вираженості агресії з кожного виду насильства розподіляються таким чином, залежно від суми набраних балів:

- 1 бал – низький рівень агресії;
- 2 бали – середній рівень агресивності;
- 3 бали – високий рівень агресивності;
- 4 бали – дуже високий рівень агресивності.

Додаток А.4.

Методика 5. Темна тріада

Тест «Темна тріада» - це особистісний опитувальник, який досліджує такі соціально-негативні риси, як нарцисизм, макіавеллізм та психопатія.

1. Ділитися своїми секретами з іншими людьми не розумно
2. Люди часто вважають мене природженим лідером
3. Люди часто вважають, що я не контрольований
4. Мені подобається спостерігати за конфліктами та бійками
5. Потрібно зробити все щоб впливові люди були на твоїй стороні
6. В мене унікальний талант переконувати людей
7. Я схильний сумніватися в авторитетах та порушувати їх правила
8. Я люблю жорстокі фільми та відеоігри
9. Вартує уникати конфліктів з іншими людьми, так як вони можуть бути корисними в майбутньому
10. В компаніях без мене скучно
11. Я брав участь в великій кількості конфліктів, інтриг, сутичок ніж більшість людей мого віку та статі
12. Забавно спостерігати, коли ідіоти ніяковіють та зазнають невдач
13. Якщо хочеш добитися свого, краще триматись в тіні
14. Я знаю, що я особливий через те що інші постійно говорять мені про це
15. Я схильний робити, а потім думати
16. Мені подобається дивитись на жорстокі види спорту
17. Планувати необхідно, щоб використовувати ситуацію в свою користь
18. В мене є унікальні якості
19. У мене були неприємності з законом
20. Деякі люди заслуговують страждань
21. Лестощі-хороший спосіб привернути увагу людей на свою сторону
22. Скоріше за все я добуся слави та признання в якійсь області

23. Іноді я потрапляю в небезпечній ситуації
24. Я писав образливі речі в соціальних мережах заради веселощів
25. Мені подобається коли спрацьовує хитрий план
26. Мені подобається показувати себе у вигідному світлі за будь-якої зручної нагоди.
27. Любий, хто стане в мене на шляху, пожаліє про це

Потрібно дати відповідь на 27 запитань за кожною з яких респондент набирає бали. Після чого потрібно підрахувати дані згідно ключа:

- 1 – Повністю не згоден
- 2 – Частково не згоден
- 3 – Важко сказати
- 4 – Частково згоден
- 5 – Повністю згоден

1. Шкала макіавелізму (9 пунктів, максимальна кількість балів 45, мінімальна – 9 балів). Прямі пункти: 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25.2.
2. Шкала нарцисизму (9 пунктів, максимальна кількість балів 45, мінімальна – 9 балів).
3. Прямі пункти: 2, 8, 11, 14, 20, 26. Зворотні пункти: 5, 17, 23.3.
4. Шкала психопатії (9 пунктів, максимальна кількість балів 45, мінімальна – 9 балів). Прямі пункти: 3, 9, 12, 15, 18, 24, 27.

Додаток Б

Зведена таблиця первинних емпіричних даних дослідження гендерних взаємин чоловіків та жінок

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29				
Вік	Сім'яний стан	стать	москул	Фемініст	Андр	Рівень угрес	Дуже ви	Високий	Середні	низкий	Упереді	Фіз агрес	верб аг	10	не прями	негатив	разрап	підозраф	образа 5	прової	макс нарцис	психолог	Дуже ви	Висока а	Сер риве	Низький	агрес	Рівень а				
21	Маю партнера	1	0	0	0	Середній рів	0	0	36	0	36	3	4	4	1	3	3	3	8	21	32	8	0	0	0	0	0	0	Низький			
21	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	25	26	4	7	7	2	9	9	5	6	26	26	9	0	0	0	0	0	0	0	0	Низький		
19	Маю партнера	2	0	1	0	Низький рів	0	0	33	33	2	4	4	2	7	7	4	7	16	18	12	0	0	0	0	0	0	3	3	Низький		
21	Маю партнера	1	1	0	0	Низький рів	0	0	33	33	7	10	6	3	9	9	4	4	22	23	10	0	0	0	0	0	0	1	1	Низький		
20	Не одружений	2	0	1	0	Середній рів	0	0	36	0	36	3	6	8	3	6	6	8	7	30	27	12	0	0	0	0	0	1	1	Низький		
19	Не одружений	2	0	1	0	Середній рів	0	0	37	0	37	3	4	9	0	10	10	6	7	27	25	9	0	0	0	0	0	1	1	Низький		
19	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	29	28	4	7	5	2	9	9	3	4	18	27	8	0	0	0	0	0	0	2	2	Низький		
25	Маю партнера	2	1	0	0	Середній рів	0	0	36	0	36	5	6	8	1	7	7	7	8	25	20	10	0	0	0	0	0	0	3	3	Низький	
45	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	37	0	37	6	7	6	2	6	6	5	8	19	19	9	0	0	0	5	0	5	5	Середні		
17	Маю партнера	1	1	0	0	Середній рів	0	0	38	0	38	4	7	6	1	7	7	5	9	24	30	12	0	0	0	0	0	1	1	Низький		
26	Не одружений	2	1	0	0	Низький рів	0	0	22	22	2	2	4	0	8	8	5	7	24	17	6	0	0	0	0	0	0	2	2	Низький		
29	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	62	0	0	20	3	2	2	2	5	5	4	7	15	23	10	0	0	0	0	0	0	2	2	Низький		
40	Одружений (за	1	1	0	0	Низький рів	0	0	29	29	2	5	7	4	6	6	3	6	24	29	10	0	0	0	0	0	0	2	2	Низький		
19	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	30	30	1	5	7	1	6	6	6	6	5	28	23	6	0	0	0	0	0	1	1	Низький		
21	Не одружений	2	1	0	0	Середній рів	0	0	40	0	40	4	5	3	2	6	6	3	4	26	24	5	0	0	0	0	0	1	1	Низький		
41	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	37	0	37	3	4	4	0	7	7	3	7	29	21	8	0	0	0	0	0	2	2	Низький		
50	Одружений (за	1	1	0	0	Низький рів	0	0	32	32	7	7	8	4	9	9	6	8	25	28	14	0	0	0	0	5	0	5	0	5	Середні	
30	Одружений (за	1	1	0	0	Низький рів	0	0	20	20	4	2	3	0	3	3	1	2	19	20	5	0	0	0	0	0	0	4	4	Низький		
24	Маю партнера	1	1	0	0	Низький рів	0	0	31	31	2	5	5	1	8	8	4	4	20	30	9	0	0	0	0	0	0	2	2	Низький		
25	Не одружений	1	0	1	0	Низький рів	0	0	32	32	4	5	5	1	7	7	4	4	5	21	24	10	0	0	0	0	0	3	3	Низький		
24	Маю партнера	1	1	0	0	Низький рів	0	0	22	22	2	0	4	2	4	4	4	7	9	21	24	10	0	0	0	0	0	1	1	Низький		
29	Одружений (за	1	1	0	0	Низький рів	0	0	35	35	6	8	6	1	5	5	2	3	35	25	9	0	0	0	0	0	0	3	3	Низький		
38	Маю партнера	1	1	0	0	Низький рів	0	0	30	30	5	6	8	2	7	7	6	7	25	20	15	0	0	0	0	5	0	5	0	5	Середні	
17	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	26	26	3	1	6	2	6	6	5	8	22	26	15	0	0	0	0	0	0	4	4	Низький		
21	Не одружений	1	1	0	0	Середній рів	0	0	49	0	49	3	7	2	3	3	3	2	5	15	24	9	0	0	0	0	0	0	0	0	Низький	
39	Одружений (за	1	1	0	0	Високий рів	0	57	0	57	3	4	4	3	5	5	3	3	3	25	29	13	0	0	0	0	0	0	0	0	Низький	
26	Не одружений	2	0	1	0	Низький рів	0	0	29	29	2	2	7	1	7	7	6	8	20	21	14	0	0	0	0	6	0	6	0	6	Середні	
15	Маю партнера	1	0	1	0	Низький рів	0	0	28	28	2	7	4	0	5	5	6	7	19	18	8	0	0	0	0	0	0	3	3	Низький		
23	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	43	0	43	5	3	4	2	7	7	1	2	20	21	8	0	0	0	0	0	4	4	Низький		
41	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	30	30	3	7	6	1	5	5	6	7	23	18	10	0	0	0	0	0	5	0	5	0	5	Середні
52	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	46	0	46	3	6	3	1	3	3	3	4	18	22	9	0	0	0	0	0	3	3	Низький		
24	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	21	21	2	1	3	0	0	0	0	3	7	16	22	5	0	0	0	0	0	0	0	0	Низький	
32	Одружений (за	2	1	0	0	Низький рів	0	0	32	32	3	7	6	4	5	5	3	7	20	21	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Низький	
43	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	37	0	37	2	6	7	3	4	4	2	6	23	13	11	0	0	0	0	0	0	3	3	Низький	
54	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	48	0	48	9	7	6	4	7	7	5	5	21	28	10	13	0	0	0	0	0	0	13	Дуже ви	
73	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	19	19	8	7	5	2	5	5	8	8	26	25	13	0	0	0	0	0	0	4	4	Низький		
38	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	39	0	39	6	5	4	2	3	3	1	2	26	30	9	0	0	0	0	0	2	2	Низький		
23	Маю партнера	1	1	0	0	Низький рів	0	0	22	22	8	4	7	3	7	7	8	7	36	27	10	0	0	0	0	0	0	3	3	Низький		
49	Не одружений	2	1	0	0	Низький рів	0	0	28	28	3	3	2	1	3	3	2	9	16	12	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Низький	
22	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	29	29	3	6	6	4	6	6	6	5	8	22	21	10	0	0	0	0	0	3	3	Низький		

2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29				
Вік	Сім'яний стан	стать	москул	Фемініст	Андр	Рівень угрес	Дуже ви	Високий	Середні	низкий	Упереді	Фіз агрес	верб аг	10	не прями	негатив	разрап	підозраф	образа 5	прової	макс нарцис	психолог	Дуже ви	Висока а	Сер риве	Низький	агрес	Рівень а				
27	Не одружений	2	0	1	0	Низький рів	0	0	21	21	6	8	8	4	8	8	8	8	9	18	23	12	0	0	9	0	0	9	Високий			
24	Не одружений	1	1	0	0	Низький рів	0	0	21	21	6	6	6	4	8	8	6	7	27	28	10	0	0	0	6	0	6	0	6	Середні		
55	Одружений (за	1	1	0	0	Середній рів	0	0	36	0	36	4	9	8	2	7	7	4	6	26	25	12	0	0	5	0	5	0	5	Середні		
37	Маю партнера	2	0	0	1	Середній рів	0	0	38	0	38	4	8	4	3	8	8	5	9	32	21	8	0	0	0	0	4	4	Низький			
28	Не одружений	2	1	0	0	Середній рів	0	0	49	0	49	4	8	6	4	7	7	5	8	36	30	8	0	0	0	0	0	4	4	Низький		
19	Маю партнера	2	1	0	0	Низький рів	0	0	23	23	3	5	3	2	4	4	4	2	2	27	18	5	0	0	0	0	0	4	4	Низький		
23	Не одружений	2	1	0	0	Низький рів	0	0	21	21	3	4	1	1	7	7	5	6	26	22	13	0	0	0	0	6	0	6	0	6	Середні	
22	Не одружений	2	0	1	0	Середній рів	0	0	43	0	43	6	6	5	2	9	9	6	6	11	22	9	0	0	0	6	0	6	0	6	Середні	
20	Не одружений	2	1	0	0	Низький рів	0	0	23	24	4	6	7	1	7	7	3	3	8	29	31	4	0	0	0	5	0	5	0	5	Середні	
21	Маю партнера	2	1	0	0	Середній рів	0	0	40	0	40	3	9	7	4	9	9	2	7	22	21	11	0	0	0	0	0	0	0	0	Низький	
27	Маю партнера	1	1	0	0	Низький рів	0	0	29	29	2	6	7	3	8	8	5	5	21	19	10	0	0	0	0	0	0	0	2	2	Низький	
21	Не одружений	2	0	1	0	Низький рів	0	0	33	33	1	4	4	1	4	4	2	5	21	12	6	0	0	0	0	0	1	1	Низький			
19	Маю партнера	2	0	0	1	Низький рів	0	0	31	31	4	6	8	3	7	7	7	4	32	23	9	0	0	0	7	0	7	0	7	0	7	Середні
27	Маю партнера	1	1	0	0	Низький рів	0	0	26	26	4	3	7	2	7	7	5	6	15	20	11	0	0	0	0	0	0	3</				

Додаток В

Результати порівняльного аналізу чоловіків та жінок

Переменная	Т-критерии; Группир.: статья2 (Таблица_данных4_(Восстановлен))										
	Группа 1:1 Группа 2:2										
	Среднее 1	Среднее 2	t-знач.	сс	р	N набл. 1	N набл. 2	Ст.откл. 1	Ст.откл. 2	F-отн. дисперс.	р дисперс.
Фіз агресія9	4,043478	4,323529	-0,64069	78	0,523603	46	34	1,920145	1,949679	1,030999	0,912143
верб аг 10	5,130435	5,911765	-1,64515	78	0,103963	46	34	2,166499	2,005563	1,166930	0,649501
не пряма агресія1	5,391304	5,735294	-0,89438	78	0,373871	46	34	1,612152	1,814234	1,266411	0,456720
негативізм2	2,065217	2,500000	-1,51674	78	0,133376	46	34	1,181377	1,376205	1,357028	0,338012
раздратування3	6,043478	6,764706	-1,68302	78	0,096369	46	34	1,943153	1,826718	1,131543	0,718221
підозра4	6,043478	6,764706	-1,68302	78	0,096369	46	34	1,943153	1,826718	1,131543	0,718221
образа 5	4,000000	4,852941	-1,94165	78	0,055791	46	34	1,988858	1,877012	1,122725	0,736100
провина6	5,956522	6,264706	-0,71345	78	0,477694	46	34	1,837347	2,004674	1,190433	0,580198

Переменная	Т-критерии; Группир.: Рівень упередженості (Таблица_данных4_(Восстановлен))										
	Группа 1:Средний рівень Группа 2:Низький рівень										
	Среднее Средний рівень	Среднее Низький рівень	t-знач.	сс	р	N набл. Средний рівень	N набл. Низький рівень	Ст.откл. Средний рівень	Ст.откл. Низький рівень	F-отн. дисперс.	р дисперс.
Фіз агресія9	4,250000	4,145455	0,21970	77	0,826688	24	55	1,799758	2,003868	1,239681	0,582743
верб аг 10	6,000000	5,254545	1,44074	77	0,153712	24	55	1,841549	2,221262	1,454899	0,326269
не пряма агресія1	5,583333	5,545455	0,09048	77	0,928138	24	55	1,954185	1,596503	1,498277	0,224079
негативізм2	2,166667	2,272727	-0,33594	77	0,737833	24	55	1,307725	1,283146	1,038677	0,877031
раздратування3	6,500000	6,309091	0,40368	77	0,687564	24	55	2,064187	1,874515	1,212609	0,549970
підозра4	6,500000	6,309091	0,40368	77	0,687564	24	55	2,064187	1,874515	1,212609	0,549970
образа 5	3,958333	4,563636	-1,25251	77	0,214176	24	55	1,988645	1,969806	1,019220	0,919386
провина6	6,250000	6,072727	0,38260	77	0,703073	24	55	1,961588	1,864429	1,106940	0,736971

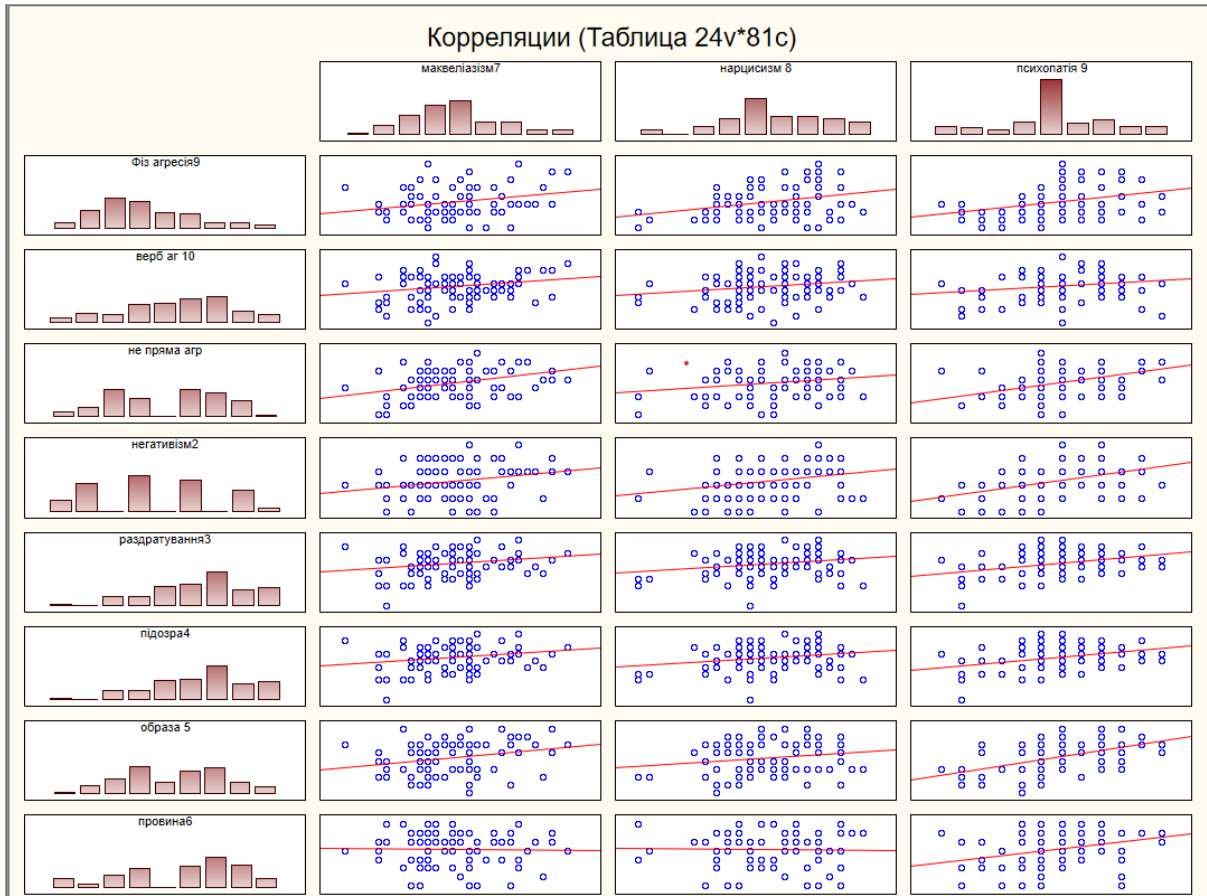
Додаток Д

Результати кореляційного аналізу

Переменная	Корреляции (Таблица) Отмеченные корреляции значимы на уровне $p < ,05000$ N=80 (Построчное удаление ПД)							
	Фіз агресія9	верб аг 10	не пряма агр	негативізм2	раздратування 3	підозра4	образа 5	провина6
маквеліазізм7	,2691 p=,016	,2292 p=,041	,3566 p=,001	,2395 p=,032	,2262 p=,044	,2262 p=,044	,2542 p=,023	-,0202 p=,859
нарцисизм 8	,3118 p=,005	,2036 p=,070	,2001 p=,075	,2782 p=,012	,2309 p=,039	,2309 p=,039	,2040 p=,070	-,0311 p=,784
психопатія 9	,3242 p=,003	,1880 p=,095	,4292 p=,000	,3888 p=,000	,3228 p=,003	,3228 p=,003	,4792 p=,000	,3290 p=,003

Додаток Е

Графік кореляційного аналізу

Додаток Ж

Результати факторного аналізу емпіричних даних у загальній групі

досліджуваних учнів

Факторні навантаження

статья=2			
Factor Loadings (Varimax normalized) (обрахунок(0.2))			
Extraction: Principal components			
(Marked loadings are > .700000)			
Variable	Factor 1	Factor 2	Factor 3
Упередженість	-0,156040	0,565424	-0,297484
Фіз агресія9	0,239013	0,668620	0,432667
верб аг 10	0,159022	0,814317	0,267619
не пряма агресія1	0,706992	0,159974	0,240345
негативізм2	0,374214	0,713923	0,205755
раздрагування3	0,850938	0,070542	0,099148
підозра4	0,850938	0,070542	0,099148
образя 5	0,824458	0,030356	0,184083
провина6	0,606414	0,160539	-0,495746
макіавеаллізм7	0,077398	-0,009537	0,783651
нарцисизм 8	0,076210	0,274193	0,749684
психопатія 9	0,576432	0,130056	0,045343
агресія1	0,227957	0,156904	0,451479
Expl. Var	3,638333	2,118599	2,128754
Prp. Totl	0,279872	0,162969	0,163750

Додаток 3

Графік камяного осипу

